

Kouwe Drukte

Jaargang 20 - nummer 57 - oktober 2016 uitgave van

De Doolster verzamelkring



Inhoud

Omslagillustraties.....	3
Zaanse schaatsen van Louis de Rijk.....	4
Belgische schaatsen uit Geel? / Opsporing verzocht.....	6
In memoriam Teun Sluis / Herinneringen aan Teun Sluis.....	7
Schaatsbibliotheek (30): De Dagboeken van twee Friese boeren.....	8
Column Jan de Wit: Winterse hobby in zomerse omstandigheden.....	11
Het mooiste schilderij in het Rijksmuseum.....	12
Onderzoek naar Gorter uit Zwolle.....	17
‘Antieke’ breipenhouders.....	18
Reacties op Rodrigues	19
Het jaar 1885 (2).....	20
P.J. Adrian, grondlegger van de NVBHS.....	22
Aanvulling op ijsongelukken / Kangeroe op Texel?.....	24
Modelontwikkeling in schaatsen op het wapen van familie De Raet.....	25
K-nummers (5).....	31
Autotochten op het ijs.....	32
Boek en zopie.....	37
K-nummers (6).....	38
Posten en Stempels (24).....	40
Te koop aangeboden.....	42
Colofon.....	43

Medewerkers

Hedman Bijlsma, Martin van der Bij, Dennis de Bruyn, Nico Buijze, Ron Couwenhoven, René Diekstra, Matthy van Klaveren, Theodoor van der Kooi, Frits Locher, Nelly Moerman, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Aad van den Ouweelen, Jos Pronk, Louis de Rijk, Caroline van Staaveren, Freek de Vries, Teun Wanink, Jan de Wit

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

Voor zowel de voor- als achterzijde ontvingen we afbeeldingen van René Diekstra. Hij schreef zelf een toelichting bij dit pendant.

Geen Marten Soolmans en Oopjen Coppit van Rembrandt, die het ene halfjaar in het Louvre in Parijs en het andere halfjaar in het Rijksmuseum komen te hangen, maar ik vind deze twee zeker zo mooi.

Heel anders natuurlijk, maar toch. Duidelijk een koppel dat ook altijd bij elkaar hoort te blijven.

Het stel is in 1865 geschilderd door de Belgische kunstenaar Henri van Seben (Brussel 1825-1913), die zijn opleiding genoot in Den Haag en later in Brussel. Hij was onder andere leerling van A.A. Dillens en B.J. van Hove. Zijn atelier stond in Elsene (Ixelle in het Frans) en dat is een van de negentien tweetalige gemeentes die samen het Brussels hoofdstedelijke gewest vormen.



Van Seben maakte heel precies en nauwgezet uitgewerkte romantische landschappen, veelal sfeervolle wintergezichten. Zijn werk maakt deel uit van belangrijke collecties in onder andere Nederland, Gent, Berlijn, Budapest, het Brooklyn Museum in New York en Musée Bruxelles.

De kennelijk op zijn gemak schaatsende man heeft, ondanks de koude sfeer die het prentje



suggereert, zijn jasje open en een hand in zijn broekzak.



Eigen creatie

‘Zou zomaar geïnspireerd kunnen zijn op het schilderij van Schelfhout’, hoor ik Nelly Moerman al denken. Als zij een schaatsenrijder ziet met een open jasje is het voor haar al gauw nageschilderd van het mannetje op het bekende schilderij van deze schilder. Zie/lees *Kouwe Drukke* 56.

Er zijn ook nog schilders en tekenaars die talent en fantasie genoeg hebben om zelf een schaatser te creëren en daar was Henri van Seben er zeker een van. Het bijzondere van deze prentjes is ook dat het individuele schaatsers zijn. Dit ben ik, voor zover ik mij kan herinneren nog maar zelden tegen gekomen. Meestal zijn het ‘winter-tjes’ met meerdere schaatsenrijders.

Hoe dan ook, deze twee mooie originele litho's hangen al meer dan dertig jaar op wisselende plaatsen bij mij thuis.

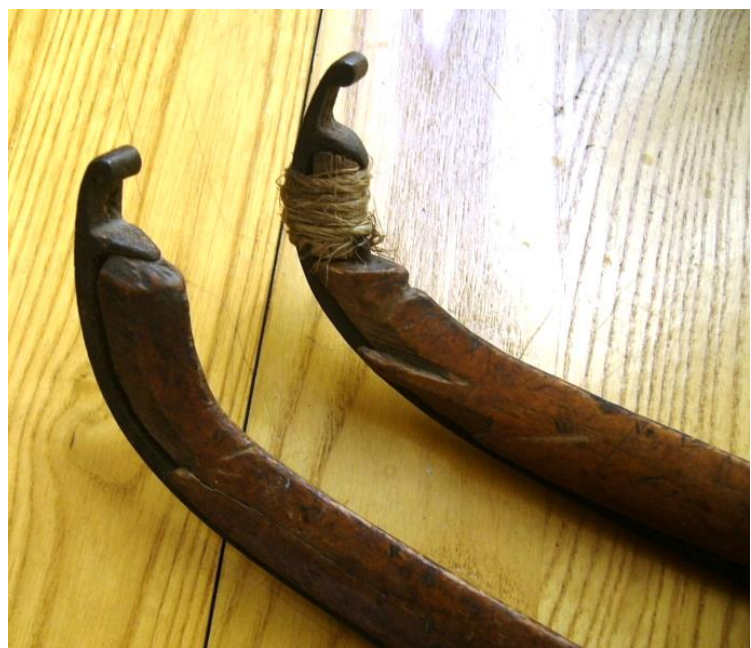
René Diekstra





Zaanse schaatsen van Louis de Rijk

Brede ijzers, miniem krulletje, vioolvormig voetblad en lange lage halzen. Vooral dat laatste aspect telt. Sinds het artikel van Tom Clardij in *Kouwe Drukke* 21 (oktober 2004) weten we dat we hier te maken hebben met een schaatsmodel dat zijn wortels in de Zaanstreek heeft. Afgezien van zijn eigen 'Assendelfers' traceerde Tom destijds het model ook in de collecties van Anrie Broere, het Openluchtmuseum in Arnhem (de Honig-schaats) en het Westzaans Museum. Louis de Rijk wist dit type ook te bemachtigen, tot tweemaal toe.



Zaans model met merkteken bloemsteel

De schaatsen zijn 39,5 cm lang en de maximale breedte van de voetstapel is 7 cm. In het midden zijn de ijzers 8 mm dik!

Op de onderzijde van de hals van de schenkel zit het merkteken: een bloemsteel of iets dergelijks. Ook aan de binnenkant van het krulletje lijkt een stempel te zitten. Het zou een Andreaskruis kunnen zijn of een Y.

Het houtje is waarschijnlijk palmhout. Uit de beschadigingen op de halzen en de houtje-touwje-reparatie kunnen we zien dat er flink op gereden is. De hakverbinding is ingenieus, maar was, aan de herstelling te zien, kennelijk vrij kwetsbaar.

De vorige eigenaar wilde zich niet bekend maken en ook niet vertellen waar deze schaatsen





vandaan kwamen. Vanwege de brede ijzers denk ik dat ze op het brakke water van de Zui-
derzee werden gebruikt.

Zaans model met koperen hartje

Dan heb ik nog een paar met een vierpunts
hakschroef, echter zonder enig merkteken.

Lengte van de schenkel: 36,5 cm.

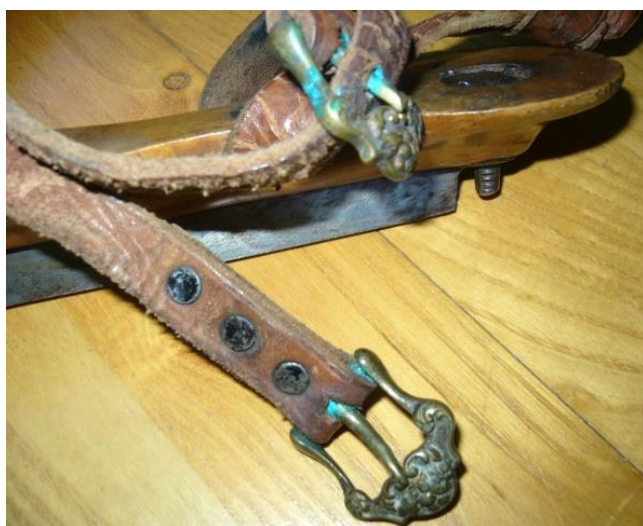
Maximale breedte van het voetblad: 6,5 cm.

Dikte van de ijzers in het midden: 5 mm.

De binding heeft een goedkope hakstrop, maar
de gesp en het koperen hartje geven het paar
toch wat extra cachet.

Deze schaatsen komen uit een inboedel uit
Gouda. Ik heb de eigenaar niet kunnen achter-
halen.

Louis de Rijk





Belgische schaatsen uit Geel?

Onlangs heb ik een paar schaatsen aangeschaft in de stad Geel in de provincie Antwerpen.

De verkoper dacht dat ze van zijn grootvader waren die dorpssmid was in die tijd. Hij heeft me de volgende informatie verstrekt:

'Het zou dus gaan om schaatsen die mijn grootvader zelf gemaakt zou hebben. Mijn grootvader, Remi Goor, is geboren op 2 november 1902. Hij was in het dorpje Larum in Geel smid van beroep.

Ik weet nog dat mijn papa, Frans, geboren 7 juli 1932, me vertelde dat hij in zijn kinderjaren ging schaatsen op een vijver of op de vaart met zelfgemaakte schaatsen die ze moeten ombinden. Zou het dan over de jaren 40-50 gaan?'

Tot zover de verkoper.

De schaatsen zijn dus mogelijk zelf gemaakt, maar dan wel nagemaakt van goede schaatsen, zo te zien aan het gebruikte materiaal.

Als ik mijn Belgische schaatsen bekijk uit Nieuwpoort en Malderen, zie ik dat ze daar ook de riempjes door de ijzers maakten.

Ik denk dat de periode mogelijk wel iets eerder kan zijn geweest: eind jaren dertig, begin jarenveertig wellicht.

Mijn vraag aan andere verzamelaars: is er iemand die dit model schaatsen herkend en er meer over kan vertellen?

Denis de Bruyn, België



Opsporing verzocht

Onlangs heb ik dit speldje aan mijn verzameling toegevoegd.



Als tekst staat vermeld N.O.A.K.'54.

Is dit een speldje van een ijsclub die in 1954 is opgericht? Of van een toertocht die in 1954 is verreden? Of ...?

Naspeuringen hebben mij tot op heden niets opgeleverd. Is er iemand die mij over dit speldje meer informatie kan geven?

Matthy van Klaveren

Kouwe Drukte

In memoriam Teun Sluis

Op 25 mei jl. overleed op 90-jarige leeftijd de nestor van onze verzamelkring Teun Sluis. De laatste keer dat ik hem sprak, was op zaterdag 28 september 2013 toen 'zijn' Historisch Schaatsmuseum op de kunstijsbaan De Westfries in Hoorn werd geopend. Toen al was duidelijk, dat in de verte de eindstreep naderde.

Op 15 september 1974 werd op initiatief van Teun Sluis in Venhuizen een bijeenkomst gehouden van verzamelaars van schaatsen. Het bleek naderhand de aanzet tot 'De Poolster'. Een jaar later, op de eerste echte verzamelaarsbijeenkomst in het Overijsselse Hasselt, toonden mannen als Teun Sluis en Anrie Broere in mijn ogen heel indrukwekkende collecties oude schaatsen.

Hij noemde zich toen al 'schaatsgek'. Sinds 1963 zat Teun in het bestuur van de plaatselijke ijsclub. En op een dag in 1970 begon zijn verzamelwoede. Teun zag bij de kassa van de lokale ijsbaan een echtpaar met twee kinderen binnenlopen. Alle vier in voor die tijd zeer moderne schaatspakken en met even moderne schaatsen onder de armen. Achter dat gezin stond een oudere dorpsgenoot in zijn manchester-werkkleding en met houten schaatsen in de rij op zijn beurt te wachten. Daar op die plaats en op dat moment dacht Teun bij zichzelf: "Waar zijn die houten schaatsen gebleven?"

Zo viel het kwartje. Teun begon met een tiental paar schaatsen, dat zijn vader op zolder had liggen. "*Verzamelen doe je wat je bent*", aldus een uitspraak van Teun Sluis op het informatiebord op het middenterrein van de kunstijsbaan in Hoorn. Zijn vrouw speelde een belangrijke rol bij het bijeen brengen van de collectie. Zij stipelde jarenlang weekendroutes langs diverse rommelmarkten uit. Vaak hoorde ik Teun later zeggen, dat hij "*voor de bui uit*" had verzameld. De meeste schaatsen wist hij nog voor schappelijke prijzen te achterhalen. In de loop van de tijd ontdekte het echtpaar Sluis, dat verzamelen verslavend kan werken. Het 'schaatsmuseum' in



hun woning groeide uit tot een 'wintermuseum' waarin ook stoven, platen, afbeeldingen, koektrommels, ijszagen, prik- en arrensleeën een plek kregen.

De schaatsverzamelaar Sluis en de boekenverzamelaar Bijlsma hadden nooit iets te ruilen, maar wel altijd iets te bepraten. We waardeerden elkaar in onze gezamenlijke passie voor winterse objecten. "*Jij bent een lezer*", zei hij eens tegen me, "*ik ben een doener*". In die laatste hoedanigheid hebben ze in Venhuizen optimaal van hem geprofiteerd. De man die tijdens zijn werkzaam leven in de bouw actief was, pakte van alles aan bij de aanleg van de natuurijsbaan in Venhuizen. Een baan waarbij voor het eerst gebruik werd gemaakt van technofolie om het water binnen het 'omringdijkje' te houden. Sluis zat van 1963 tot en met 1982 in het bestuur van de IJsclub Venhuizen & Omstreken. Tot op de dag van vandaag heet die ijsbaan daar de 'Teun Sluisbaan'.

In *Kouwe Drukke* 49 (december 2013) vertelde ik al dat sinds de herfst van dat jaar de collectie van Teun Sluis via een eeuwigdurende bruikleenovereenkomst een definitieve bestemming kreeg binnen het kunstijsbaancomplex in Hoorn. Toen werd de droom van Teun, dat zijn collectie ooit een passende plaats zou krijgen, werkelijkheid. Ik ben blij dat ik die man ooit heb leren kennen.

Hedman Bijlsma

Herinneringen aan Teun Sluis

In het jaar 1978 hoorde ik van de verzamelwoede van Teun. Wij beiden, echte Westfriezen, woonden nog geen twaalf kilometer van elkaar. Teun schreef af en toe stukjes in een tijdschrift over zijn verzameling. Daar kwamen veel reacties op. Met zijn vrouw reisde hij de aangeboden adressen af en kwam regelmatig met een aantal schaatsen thuis. Ook in Beverwijk, op de Zwarte Markt, kon je hem treffen.

We herinneren hem als een echte verzamelaar van schaatsen en veel andere objecten.

Teun Wanink

SCHAATSBIBLIOTHEEK 30

De Dagboeken van twee Friese boeren

In het Friese Wirdum – niet te verwarren met een dorp in de provincie Groningen met een identieke naam - bestaat de plaatselijke ijsclub in november precies anderhalve eeuw. Alle reden dus voor een feestje in het tweelingdorp Wirdum – Swichum. Nu kun je zo'n jubileum in de oprichtingsmaand vieren. Maar in Wirdum en (het veel kleinere) Swichum kozen ze voor zomerse festiviteiten. Om te beginnen werd in juni onder auspiciën van de ijsclub een hilarisch theaterstuk op de ijsbaan opgevoerd. Verpakt in dat gebeuren zat een eigentijdse boodschap aan de dorpsgenoten. Ijsclubs krijgen immers meer en meer te maken met de gevolgen van het opwarmen van de aarde. Uitgerekend de mensen en hun gedragingen zijn in belangrijke mate schuldig aan dat proces. Maar de samenstellers van het stuk *Wetteriis* (= Waterijs) volstonden niet met de constatering, dat de ijsclub door het uitblijven van natuurijs nauwelijks een toekomst heeft. Na de pauze schotelden de samenstellers en de spelers het gehoor een



toekomstige ijsvereniging voor waarin allerlei connecties met andere verenigingen in het dorp waren gelegd. Op en om de 'wettersportijsbaan' (watersport-ijsbaan) zag je mensen met 'zwemschaatsen', werd er gevist, gewaterskied, en wat al niet meer. Met als belangrijkste constatering, dat de multifunctionele baan ook dan de centrale ontmoetingsplaats in het dorp blijft.

Eind augustus stond het 53^e dorpsfeest in Wirdum óók in het teken van het 150-jarig bestaan van de ijsclub. Thema van de jaarlijkse tweedaagse was ditmaal *Wurdum – Swichum on Ice*. En zo konden de dorpsgenoten naar hartenlust hun creativiteit botvieren bij het opbouwen van de wagens in de jaarlijkse optocht en bij het versieren van hun straten en tuinen. Feestcommissie en ijsclubbestuur zagen één lumineus idee door de perfecte weersomstandigheden uitgroeien tot een groot succesnummer. Speciaal voor dit feest was de ijsbaan onder water gezet en zo ontstond een ideaal decor voor programmanummers als 'Lopen op het water' en de traditionele Zeskamp.

Doeke Wijgers Hellema

'Hedman Bijlsma in de feesttent'. Schrijver dezes had het aangename genoegen om in het kader van dat dorpsfeest op vrijdagmorgen de senioren van de beide dorpen te trakteren op een PowerPointpresentatie. Vanzelfsprekend stelde men het daar op prijs, dat ook lokale flarden ijs- en schaatshistorie in de lezing werden verwerkt. Dat verzoek bood me een prachtige gelegenheid om een negentiende-eeuwse inwoner van Wirdum – die ter plaatse op een straatnaambordje terug is te vinden - nog eens



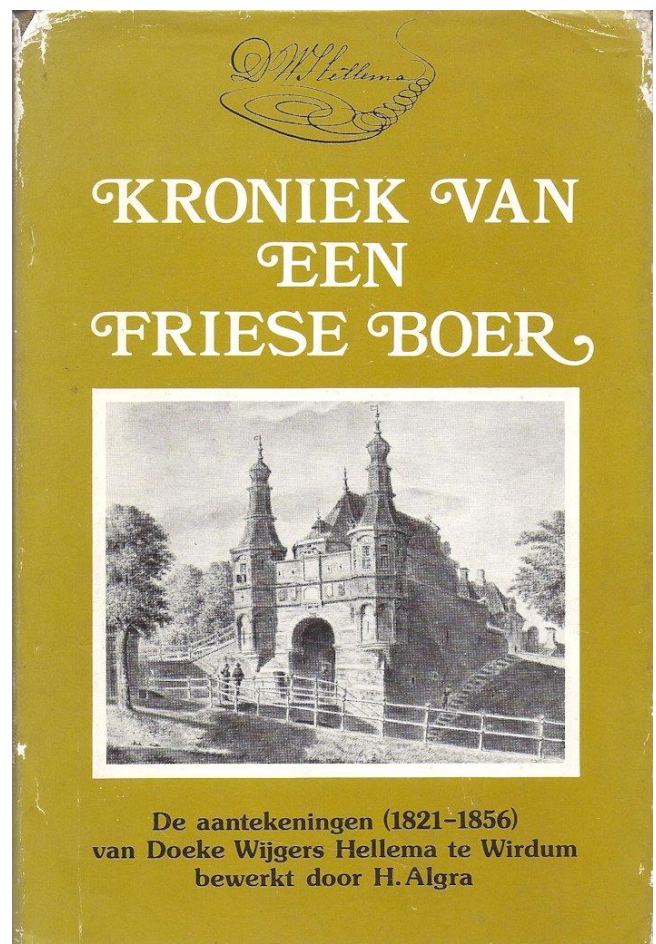
ten tonele te voeren. We hebben het dan over Doeke Wijgers Hellema, die leefde van 1766 tot 1856. Een invloedrijk en veelzijdig man. Aanvankelijk onderwijzer en ook rijksontvanger. Later werd hij boer en was in die hoedanigheid medeoprichter van de OBAS, de Onderlinge Brand-Assurantie Sociëteit, een onderlinge brandverzekering voor vier gemeenten (waaronder Leeuwarden). Maar zijn grootste betekenis voor ons ligt in het feit, dat deze man in zijn tijd een dagboek bijhield waarin alles wat hij hoorde en zag werd vastgelegd. Hellema begon met zijn aantekeningen in 1821 en hield die bij tot vlak voor zijn dood in 1856. Uit het oorspronkelijke handschrift, dat liefst dertien delen van elk 200 bladzijden omvat, stelde oud-hoofdredacteur Hendrik Algra van het *Friesch Dagblad* later een bloemlezing samen. Zo verscheen in 1978 het 445 pagina's dikke boek *Kroniek van een Friese Boer*.

In dat prachtige tijdsbeeld vindt de schaatsliefhebber allerhande boeiende passages. Over de reeksen familiebezoeken bijvoorbeeld, die op de schaats plaatsvonden. *'Dezer wijs komen de vrienden gemakkelijk bij elkanderen, terwijl bij open water dikwijls om den verren afstand, er vaak een langen tijd verloopt eer men elkanderen hoort en ziet.'* Al heel snel kom je in deze kroniek het tussenkopje *IJs, genot en gevaar*

tegen. Waarmee ik onmiddellijk voorbeelden krijg aangereikt, die ik moeiteloos in mijn *Schaatsbibliotheek*-bijdrage in het vorige nummer had kunnen opnemen: *'Op denzelfden dag zijn een vader, moeder en hun zoontje van 12 te Sneek woonachtig bij Sneek om vermaak of om vrienden te bezoeken, alle 3 in een wak gereden en verdronken.'* Hellema attendeert ook op de hardrijderijen: *'overal worden aanzienlijke prijzen uitgelooft voor den hardrijder op onderscheidene dagen in oorden van Vriesland, zoo is er overal leven en vermaak.'*

En glimlachend vertel je de Wirdumers van nu hoe in 1838 een jongen en een meisje uit hun dorp in het naburige Idaard een wedstrijd voor kinderen beneden de 14 jaar wonnen, waarbij de jongen *'een verlakte doos met een pijp'* als prijs kreeg.

Zoals al aangegeven, maakte Algra vanwege 'de omvangrijkheid van de aantekeningen' een keuze uit de 2600 pagina's die Hellema had nagelaten. Maar inmiddels kunnen fijnproevers



ook grote delen die niet in het boek werden opgenomen raadplegen. Ik verwijst de liefhebber graag naar de website

<https://historischcentrumleeuwarden.nl/dorpen/dorpen-in-leeuwarden/wirdum/11-import/1058-hellema-verantwoording>

waar ik in januari 1840 de volgende aantekening van Hellema tegenkom: *'Ik kan niet merken dat het schaatsrijden mij moeilijker valt dan voormaals, den 3 April wordt ik 74 jaren oud.'*

Lieuwe Jans de Jong

Nagenoeg in dezelfde periode hield nóg een Friese boer een dagboek bij. We verplaatsen ons naar de buurtschap Poppenhuizen, niet ver van Aldeboarn (Oldeboorn). Tussen 1825 en 1856 schreef daar boer Lieuwe Jans de Jong zijn 'Notitiën' oftewel *'Kleine geschriften en aantekeningen, namentlijk van weer en wind of de gevolgen daarvan, en van zommige zaken, menschen en zamenleving betreffende'*. Ruim anderhalve eeuw later (in 1998) gaf diens achter-achterkleinzoon en naamgenoot de dagboek-aantekeningen in boekvorm uit: *De Dagboeken van Lieuwe Jans de Jong 1825 – 1855*. Ook boer De Jong had een voor die tijd goede opleiding genoten, omdat hij dominee wilde worden. Volgens de overlevering zag hij daarvan in verband met zijn zwakke gezondheid later af.

Lieuwe Jans de Jong opende zijn aantekeningen op 1 januari 1825 met de woorden: *'In den winter van 1823 op 1824 hadden wij meest altoos zagt weer en bijna geen vorst of sneeuw, geen stormen of watervloeden.'* Maar in de dertig jaren die hij daarna te boek stelde, kom je volop winter- en ijsnotities tegen. Soms was De Jong kort van stof: *'Zondag. De boeren rijden op schaatzen naar de kerk.'* Op andere momenten was zijn informatie uitgebreider. *'Het ijs wierd dagelijks sterker, hier en daar kwam men met paard en slede op het ijs, daar wij het eerst nog donker, met den 7 of 8 helder kregen, en de windgaten verminderden; kon thans rijden waar men woude, ofschoon er al eenigen verdronken waren'*, noteerde De Jong op de 10^e Januarius 1826. Ook in dit boek van ruim 400 pagina's



kom je –net als bij Hellema- passages tegen die duidelijk maken hoe belangrijk in die tijd een goede ijsvloer was. *'Ik en mijn vrouw hebben een bezoek afgelegd bij onze vrienden, ouders van mijn eerste vrouw, op schaatzen.'* Ook in dit boek nadrukkelijk aandacht voor het ijsleed: *'Het ijs heeft nog al onderscheidenen het leven gekost. Een te Grouw, een verloofde bruidegom, een knaapje te Leeuwarden, en niet ver van de stad een wever, (...) en eene zuster en broer digt bij de Oude Weg (Grietenij Engwyrdum), en nog al eenige meer, hoedanigen plaats en persoon onbekend. Ik ben blijde en velen met mij dat het ijs maar opkuijert.'*

Naschrift

Vanzelfsprekend heb ik me in het kader van deze rubriek beperkt tot het citeren van enkele passages uit beide dagboeken, die betrekking hebben op het onderwerp 'ijs en schaatsenrijden'. Het belang van deze geschriften is veel groter. Terecht zijn het wel eens 'indringende tijdsdocumenten' genoemd, die een breed scala van onderwerpen uit het dagelijks leven van die tijd weergeven. Maar prachtig dat je op zulk bronnenmateriaal terug kunt vallen om te illustreren hoe die schaats door de eeuwen heen is gebruikt. *'Een zoo overheerlijke, stille, schone dag, als het te wenschen ware. O, wat wordt het heerlijke spiegelgladde ijs gebruikt, 't is buitengewoon.'*

Hedman Bijlsma

Column Jan de Wit

Winterse hobby in zomerse omstandigheden

Bevrijdingsdag 2016 is de warmste Bevrijdingsdag sinds de ijsijd. Nou ja, sinds we ergens in achttienhonderd en zoveel temperaturen begonnen vast te leggen of misschien moet het slechts zijn: sinds we Bevrijdingsdag vieren. Uitgerekend op die dag maken wij een fietstocht door de schitterende polder en de duinen van Ameland. Met een rood verbrande kop rijden we Hollum binnen, op zoek naar een terras met schaduw. Eerst moeten we de fiets ergens kwijt. Op een eiland waar meer fietsen rondrijden dan auto's is dat niet zo eenvoudig. Uiteindelijk zet ik mijn fiets tegen het publicatiebord van de plaatselijke dorpsvereniging. De vitrine hangt vol met aankondigingen van activiteiten van zeer uiteenlopende aard. Eén affiche valt me onmiddellijk op: *Amelands Kampioenschap Priksleeën*. Hè..? Nog eens. Ja het staat er echt. Als activiteit om het bevrijdingsfeest luister bij te zetten, wordt het Amelander Kampioenschap Priksleeën georganiseerd. Als plaats van handeling wordt een locatie aangegeven op een steenworp afstand van de plek waar we staan. Nieuwsgierig lopen we langs de Herberg de Zwaan naar een parkeerplaatsje voor een paar garageboxen. Hoe gaan ze hier priksleeën. Welke gladiatoren zullen hier in het strijdperk treden? En stiekem natuurlijk ook: wat voor mooie sleetjes zijn hier te bewonderen. Er doen men al beelden op van houten sleetjes, fraai versierd met Amelander schilderwerk. Maar helaas de romantiek wordt al snel verstoord door keiharde popmuziek uit een paar stevige luidsprekers. De 'ijsmeester' en de 'arbiter' hebben beschutting gezocht in de schaduw en verder is er geen levende ziel te bekennen. Zelfs sleetjes zie ik in eerste instantie niet. Teleurgesteld willen we dan toch maar op zoek naar dat terras met schaduw, als er een vader met zijn zoontje op het toneel verschijnt. Zoonlief ziet het wel zitten. Hij wil per se priksleeën en aangezien er minstens een tweetal nodig is, om in ieder

geval de suggestie van een wedstrijd te wekken, moet ook vader eraan geloven. Er komen twee sleetjes op luchtbanden tevoorschijn en ook nog twee paar prikslekken. De posities achter de startlijn worden ingenomen, de scheidsrechter annex starter geeft een fluitsignaal en drukt de stopwatch in. Daar gaat het los. Helaas, luchtbanden op straatklinkers zijn waarschijnlijk nog moeilijker vooruit te krijgen dan slede-ijzers op ijs en zeker moeilijker te besturen. Ik wacht de finish niet af. De zon langs de ijsbaan zal zelden zo onbarmhartig heet zijn geweest als tijdens het Amelander Kampioenschap Priksleeën. Wij hebben het warm genoeg gekregen en zoeken nu echt dat verkoelende terrasje op.

Drie maanden later worden we weer geconfronteerd met erg warm weer en het belangrijkste element van onze winterse hobby: ijs. De Tour de France is in volle gang. Extreem warm weer in de dalen van de Pyreneeën wordt afgewisseld door kou, regen en zelfs hagel op de toppen van de cols. Als we de verslaggevers mogen geloven zakken er die dagen diverse wielrenners door het ijs. Kennelijk is de kracht van dit gezegde zo groot dat de impact van deze in, oorsprong toch echt winterse ervaring het verslag van een sportevenement in de zomer kleur kan geven. Misschien brengen de besneeuwde bergtoppen met hun verijsde gletsjers, die het decor vormen, de reporters op het idee en heeft Herbert Dijkstra zelf wel ervaringen op het terrein van te dun ijs. Opmerkelijk taalgebruik blijft het.

Als klap op de vuurpijl brengt mijn kleindochter in de laatste schoolweek een aankondiging mee van een '*waterspeldag,- ijs en weder dienende*'. Drie voorbeelden die aantonen hoe stevig de winterse activiteiten en attributen in onze taal én in onze (zomer)cultuur verankerd zijn. Drie voorbeelden die ervoor zorgen dat we ook in de zomer warm gemaakt worden voor onze winterse hobby.

Het mooiste schilderij in het Rijksmuseum

Heeft u zich wel eens afgevraagd welk schilderij in het Rijksmuseum te Amsterdam u het mooist vindt? Er zijn heel wat schilderijen waar uit te kiezen valt. Volgens informatie op de eigen website beheert het Rijksmuseum 6000 schilderijen. Als schaatsliefhebbers moeten wij

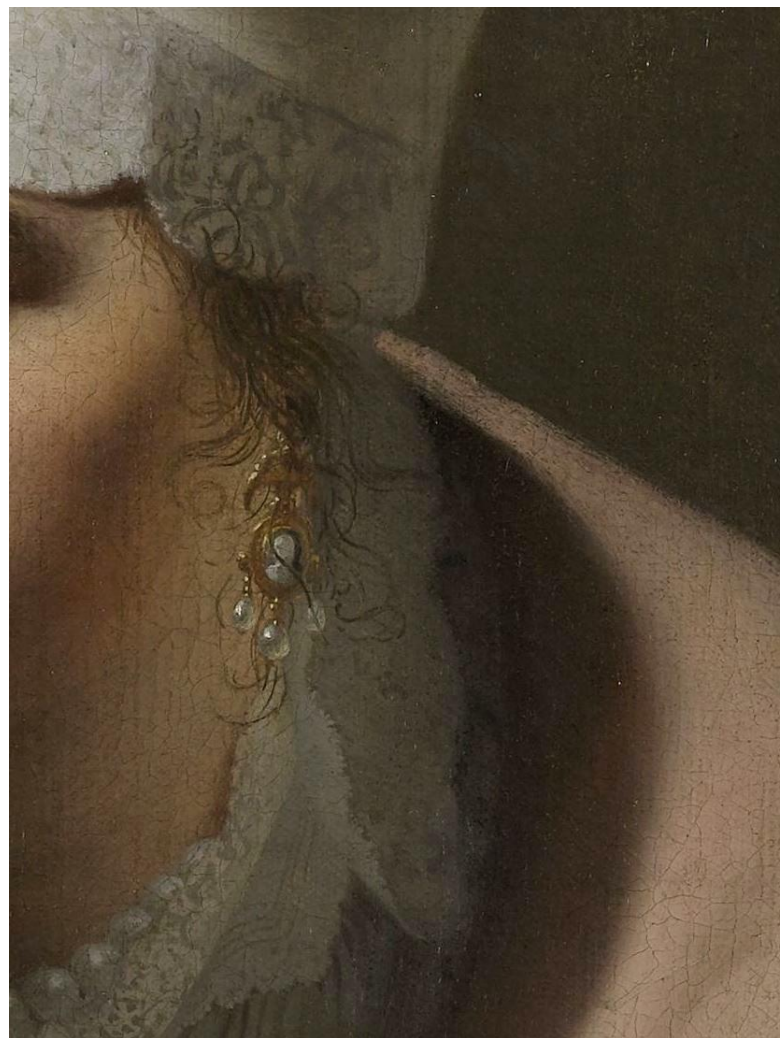
ons natuurlijk beperken tot schilderijen die met winter, kou, ijs en sneeuw te maken hebben. Ik heb mijn keus gemaakt. Wat voor mij het mooiste schilderij is en waarom, dat zal ik proberen uit te leggen.

*Caesar van Everdingen (1616/17-1678)
Jonge vrouw warmt haar handen boven een
vuurtest – Allegorie van de winter
Rijksmuseum Amsterdam SK-A-4878*





Het mooiste schilderij in het Rijksmuseum is voor mij het schilderij van Caesar van Everdingen (1616/17-1678) dat bekend is geworden als *Allegorie van de Winter*. Het schilderij dateert van rond 1650, is geschilderd in olie op doek en heeft de afmetingen 97 x 81 cm. Een vrouw zittend in een enigszins schuin voorovergebogen houding houdt onder een doek haar handen

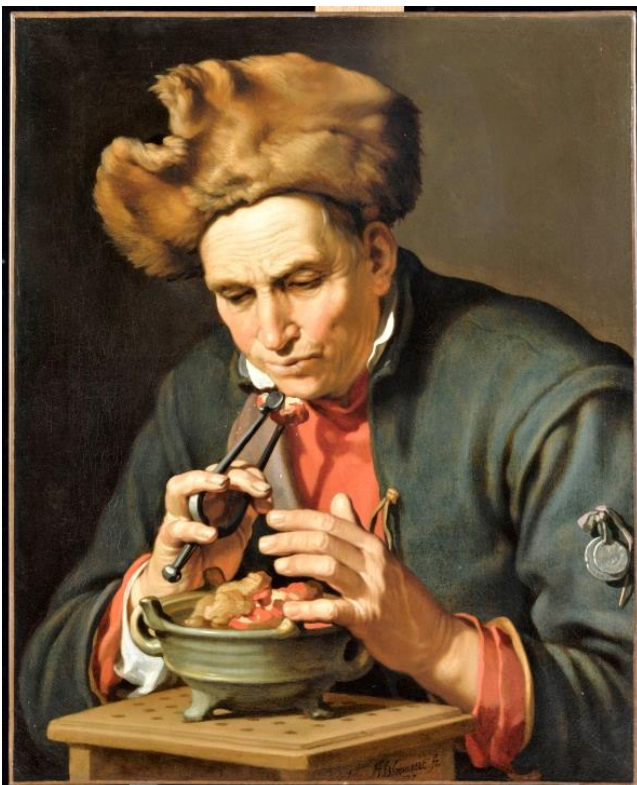


boven een vuurtest met gloeiende kolen. Ze draagt een met bont afgezette cape van een opvallend mooie roze kleur. Een witte hoofddoek afgezet met een brede strook kant bedekt haar donkere haren. Weliswaar heeft het schilderij geen plaats gekregen in de eregalerij van het

Rijksmuseum op de tweede etage, maar het hangt op dezelfde verdieping in een zijgang aansluitend aan de voorhal. Het voordeel daarvan is dat het schilderij van zeer dichtbij te bekijken is en dat ook kleine details nauwkeurig bestudeerd kunnen worden.

Details

Details zijn er genoeg. Let eens op de haartjes bij de oren, die onder het witte kant van de hoofddoek uitkomen. Maar bekijk ook het goud borduurwerk langs de onderrand van de prachtige cape, net boven de rand met bont. Of volg in de schaduw van de hals de reflectie in de dubbele rij parels. De vraag dringt zich op hoe iemand zo nauwkeurig en mooi kan schilderen. Ook met het licht weet deze kunstenaar mooie dingen te bereiken. De belichting komt van linksboven en de rechter oorbel van de vrouw krijgt het volle licht. Een camee en daaronder drie hangende parels zijn weergegeven tegen de witte achtergrond van een kanten slip van haar hoofddoek. Hoewel de andere oorbel zich bevindt aan de schaduwzijde van haar gezicht, is deze toch goed te zien. De schilder maakt op ingenieuze wijze gebruik van een lichtreflectie op de wang afkomstig van de cape. Tegen deze achtergrond schildert hij de oorbel. Doordat de vrouw naar voren leunt, hangt de oorbel vrij en vangt de rand wat licht.



*Hendrick Bloemaert (1601-72)
Oude man als winter, 1631
Verloren gegaan; geheugenvannederland.nl*

De Bloemaerts als voorbeeld?

Uit de tijd van Caesar van Everdingen zijn schilderijen bekend die mogelijk als voorbeeld gediend hebben. Het zijn met name de stukken van de Utrechtse schilder Abraham Bloemaert (1566-1651) en zijn zoon Hendrick Bloemaert (1601-72) die een grote overeenkomst in houding laten zien. Het eerste exemplaar (1625-1630) bevindt zich in het Louvre. Het andere schilderij (1631) is verloren gegaan door de gevolgen van oorlogsgeweld te Middelburg in 1940. Op beide schilderijen is een hoofdpersoon afgebeeld die de handen warmt boven een vuurtest. Het handen warmen wordt in de zeventiende eeuw regelmatig afgebeeld en moet beschouwd worden als een aanwijzing voor winterse omstandigheden. Traditiegetrouw wordt de winter afgebeeld als een oude man en een oude man die zijn handen warmt is voor de 17^e-eeuwer een allegorische verbeelding van de winter. Je zou kunnen zeggen dat het element 'handen-warmen' een aanwijzing of een 'teken' is. Er wordt een boodschap gegeven en de betekenis van die boodschap is minstens zo belangrijk als de afbeelding zelf.

*Abraham Bloemaert (1566-1651)
Allegorie van winter, 1625-30
RMN-Grand Palais, Musée du Louvre /
Photo Michel Urtado ©*



Warme handen – koude knieën

Een mooi voorbeeld is te zien op het schilderij *Blokhuisen in de Amstel bij winter*. Het schilderij is opgenomen in het boek *Acht eeuwen schaatsen in en om Amsterdam* (pag. 26-29). Links op de voorgrond is te zien hoe een jongeman in geknielde houding zijn handen warmt aan een vuurpot die op een vlonder staat. De jongeman is als eenling afgebeeld zonder enige interactie met andere personen. Op deze manier je handen warmen is niet reëel. Niemand zal in zijn eentje midden op de Amstel neerknielen om de handen te warmen terwijl de knieën koud worden door het contact met het ijs. Toch begrijpen wij de betekenis: het is koud. De betekenis van het element 'handen warmen' in dit schilderij is belangrijker geworden dan een waarheidsgetrouwe weergave.

Hendrick Dubbels (1621-1707)
Detail handen warmen
De blokhuisen in de Amstel bij winter,
ca 1651-54
Amsterdam Museum Inv.nr. SB 4521

Laten we dit in gedachten houden en terugkeren naar het schilderij van Caesar van Everdingen. Wie is deze mysterieuze dame rijk gekleed, prachtige sieraden en gehuld in een met bont afgezette cape van een wonderbaarlijk mooie kleur? De schilder heeft geen naam achtergelaten, ook zijn er geen documenten waaruit met zekerheid blijkt wie zij is. Er bestaat nog een tweede, soortgelijk schilderij dat zich thans in Engeland bevindt. Het zou een kopie kunnen zijn. Anderen veronderstellen dat het een 'modello' is geweest. Een modello is een werkstuk dat de schilder als een soort proefstuk schildert, om daarna pas het echte schilderij te maken.

Speurtocht naar de betekenis

Wat zou hier de betekenis van de afbeelding kunnen zijn? De vrouw wordt over het algemeen beschreven als iemand die in zichzelf gekeerd is. Kijken we naar haar neergeslagen ogen, dan is dat niet een naar binnen gerichte blik. Integendeel! Het is diep verdriet. Het lijkt alsof ze haar tranen nauwelijks kan bedwingen. Haar lippen, waar de schilder zo mooi de schaduw van haar neus op heeft geprojecteerd, beginnen bijna te trillen. En waarom die doek over haar handen? Geen enkele vrouw die ik hierover gesproken heb, begrijpt waarom je zo gevaarlijk bezig zou zijn met een doek boven roodgloeïende kolen. Helemaal ongeloofwaardig is de suggestie van enkele mannelijke auteurs dat ze haar rok optilt om de warmte op haar lichaam te kunnen voelen. Er moet een andere betekenis zijn. Zou ook hier de betekenis belangrijker zijn dan het realiteitsgehalte van de afbeelding?

Caesar van Everdingen behoorde tot een omvangrijke familie. Hij was belijdend lid van de Gereformeerde Kerk, een gemeenschap waarin gehecht wordt aan een gezin met kinderen. Van Everdingen trouwde in 1646. Hoewel hij veel neefjes en nichtjes had, bleef zijn eigen huwelijk kinderloos. Uit een testament opgesteld in 1655 blijkt dat ook niet verwacht werd dat er nog kinderen zouden komen. Hij maakte het schilderij toen hij een paar jaar getrouwd was. Zou het niet zo kunnen zijn dat de schilder hier eigen emoties heeft uitgebeeld die in verband staan met zijn kinderloos gebleven huwelijk? Een kunstschilder is bij uitstek iemand die het vermogen bezit om emoties en gevoelens in beeld tot uitdrukking te brengen. Dit kan gebeuren op een bewust niveau of het kan onbewust plaatsvinden. Bovendien kan bij de psychologische benadering van een probleem gesproken worden over toedekken. Een groot verdriet kan toegedekt worden. Zou het kunnen zijn dat Caesar van Everdingen met de groene doek onbewust heeft laten blijken iets te willen toedekken? Het zijn natuurlijk de psychologische opvattingen en het taalgebruik van deze tijd, maar het ver-

werken van een verlies was in de 17^e eeuw niet anders dan nu. Vermeldenswaard is nog dat de schilder beide schilderijen (het origineel en de kopie) altijd in zijn bezit heeft gehouden. Na zijn overlijden heeft ook zijn vrouw de twee schilderijen bij zich gehouden tot aan haar dood in 1694. De schilderijen moeten voor hen beiden belangrijk geweest zijn.

Tegenwoordig heeft het schilderij een andere titel: *Jonge vrouw warmt haar handen boven een vuurtest*. Met de nieuwe titel is voorbijgegaan aan de diepbedroefde ogen, terwijl het schilderij juist excelleert door de emotievolle weergave. Juist de intensiteit van de emotie spreekt mij aan. Daarbij komt de kleurenpracht en de verfijnde manier van schilderen in een welhaast technische perfectie. Dit alles in combinatie met het verhaal, maakt het schilderij van Caesar van Everdingen voor mij tot het mooiste schilderij in het Rijksmuseum.

Nelly Moerman

Let op: Het schilderij is tijdelijk niet in het Rijksmuseum aanwezig, maar is uitgeleend aan het Stedelijk Museum Alkmaar. Van 24 september 2016 tot 22 januari 2017 wordt in het Stedelijk Museum Alkmaar een tentoonstelling gehouden over het werk van Caesar van Everdingen. Na 22 januari zal de tentoonstelling doorreizen naar het *Finnish National Gallery* in Helsinki Finland.

Meer informatie:

In het kader van de studie kunstgeschiedenis heeft de auteur over het hierboven besproken schilderij een werkstuk geschreven getiteld *Depressed Eyes*. Het werkstuk is onder die naam digitaal beschikbaar op Schaatshistorie.nl.

Onderzoek naar Gorter uit Zwolle

Frits Locher en Aad van den Ouweelen doen onderzoek naar de geschiedenis van de schaatsenmaker Hendrikus Johannes Gorter uit Zwolle.

Wij hebben enkele vragen over o.a. de Noorsche Schaatsen van Gorter en twee modellen die Gorter in een later stadium heeft geproduceerd, de Rodenhuis-Kingmaschaats en de Duplexschaats.



De **Noorsche Schaats** werd compleet gemaakt en geleverd met schoenen.

Mogelijk in dezelfde periode werden ook alleen de ijzers gemaakt met een toepassing om met riemen of banden vast te maken. Of Gorter in zijn eerste Noorsche schaatsen zijn initialen of zijn naam heeft achtergelaten weten wij niet.

Wie heeft deze schaatsen in zijn collectie of weet waar deze schaatsen te bezichtigen zijn?

Over de **Rodenhuis-Kingmaschaats** het volgende: de firma D.G. Minkema uit Oosterlittens komt met deze tochtschaats op de markt. De eerste aanwijzingen daarover verschijnen in de couranten van oktober 1895.

In januari 1896 adverteert Gorter met *'de nieuw uitgevonden Rodenhuis-Kingma schaats, bij mij reeds te verkrijgen'*.

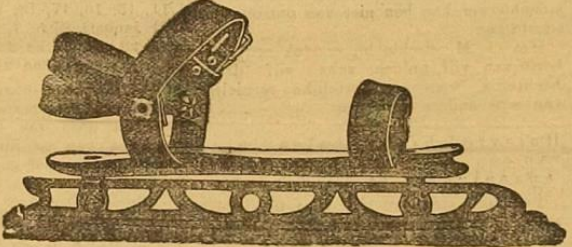
De vraag is hier: heeft Gorter het model weer iets gewijzigd en aan zijn reeks modellen toegevoegd, of koopt hij het model van Minkema? In december 1896 waarschuwt Minkema voor namaak, dus een andere schaatsenmaker gaat met dit model aan de haal!!

De firma A. Hoekstra & Co. uit Warga heeft in het voorjaar van 1896 ook een tocht-

De nieuw uitgevonden
Rodenhuis-Kingma Schaats
is bij mij te verkrijgen.
H. J. GORTER,
Schaatsenfabriek „Hercules”
Zwolle.

wedstrijdschaats in het assortiment, zou die worden bedoeld?

Ook hier de vraag; wie heeft de genoemde schaatsen in zijn collectie of weet waar te bezichtigen?



Het **nieuwste** op het gebied van
Schaatsen is de:
„Duplex”-Schaats.
Verder een ruime Sortering
„Gorter”- en „Hoekstra”-Schaatsen.
A. J. STALLINGA,
Hoogewoerd 52 en 68. Interc. Telefoon. 361.

De **Duplexschaats** met houten voetstapel van Gorter uit 1906, is een verbetering van de Multiplexschaats van Ubel Wierda uit eind 1896.

De schaats van Gorter heeft ook een ander montagesysteem voor het schaatsijzer.

De vraag ook hier of er meerdere modellen van de Duplexschaats van Gorter bekend zijn. Liefst compleet met het sleuteltje.

Aad van den Ouweelen/Frits Locher

‘Antieke’ breipenhouders

Aan verzamelobjecten is vaak een verhaal gekoppeld. Mijn ‘aanwinst’ is daarop geen uitzondering.

Het begon met de ontdekking op een veiling van Catawiki waar ‘een paar antieke breipenhouders in de vorm van schaatsjes’ werd aangeboden. Omdat Niko Mulder en ik soortgelijke breipenhouders, afkomstig uit de collectie van Jan van Eijk, hadden opgenomen in *Acht eeuwen schaatsen in en om Amsterdam* (1^e en 2^e druk afb. 17.1) waagde ik een poging zo’n setje via Catawiki te verwerven. Uiteraard nog even met Jan gebeld om zijn kennis te kunnen benutten. Als hoogste bieder kwam ik in het bezit van de schaatsjes. Na ontvangst echter sloeg de twijfel toe. De authenticiteit viel namelijk niet eenvoudig uit de keuren op te maken. Er bleef slechts één oplossing over om het raadsel te ontwarren: een bezoek aan een zilversmid met kennis van miniaturen.

Niet door de keuring

Kort voor deze aankoop had een bezoek aan de tentoonstelling *Echte Winters* in het Teylers

Museum ons door de Jacobijnestraat in Haarlem geleid. Daar op nr. 8/10 is Alexander Stouten gevestigd. In een van de etalages staan vitrines vol zilverminiaturen. Gevraagd naar schaatsgerelateerde objecten liet hij een pijpenstopper/pijpenwroeter zien. In *Kouwe Drukke* 56 werd daar de nodige aandacht aan besteed.

Om opheldering te krijgen over mijn nieuw verworven kleinood, de breipenhouders, bezocht ik dus Alexander. Zijn sterk vergrotende loep, zijn boekwerken met keuren en zijn grote kennis bracht een boeiend verhaal naar voren.

Uit het keur van de zilversmid viel op te maken dat de breipenhouders in Schoonhoven waren gemaakt tussen 1970 en 1997. Het zilvergetal maakte duidelijk dat dit gebruikt werd tussen 1953 en heden. Dus geenszins antiek. Vervolgens wees de expert mij er fijntjes op, dat als een dergelijk object echt antiek is, het misschien wel € 2000 zou moeten kosten; terwijl ik er inclusief de kosten nog niet een tiende voor had betaald. Zijn les ging echter verder. Hij vertelde dat deze breipenhouders werden gebruikt als er met veel breinaalden tegelijk moest worden



gebreid, zoals bij het rondbreien - voor mij had dat woord een geheel andere lading - voor een mouw of een sok. In dat geval werd de voetkap van het schaatsje op het uiteinde van de breipen vastgezet om te voorkomen dat je jezelf zou prikken. Wat wilde het geval: mijn voetkap had die mogelijkheid helemaal niet, omdat de opening zelfs niet een beetje was afgesloten. Ach ja en dan nog de drie Andreaskruisjes die wij zo kunstig met het wapen van Amsterdam associeerden: voor hem waren het gewoon gestrikte veters.

Lesje geleerd

Na veel gedoe heeft de aanbieder deze 'antieke' zilveren breipenhouders gelukkig retour genomen en alle kosten vergoed. Het was een wijze les die ik graag deel met andere verzamelaars die bieden via Catawiki zonder het object in handen te hebben gehad. Advies: lees ook de kleine lettertjes.

En hoe het nu met de breipenhouders van Jan van Eijk is gesteld?

We horen het van hem zodra ook hij bij Alexander Stouten zijn kleinood heeft laten beoordelen.

Jos Pronk



Reacties op Rodrigues

Maar liefst zes verzamelaars reageerden op de oproep (KD56, p. 29) naar het stempel *H. Rodrigues*.

'Had nou maar even in het virtuele Schaatsmuseum gekeken.' was de ietwat korzelige, maar zeer terechte respons van Bert van Voorbergen. In zijn merkengalerie staat Rodrigues inderdaad keurig vermeld. Gemiste kans.

Jos Pronk *'Mogelijk hebben jullie al meer reacties want het lijkt me bijzonder dat ik de enige verzamelaar die deze schaatsen heeft.'* voelde meteen al aan dat hij met de schaatsen, die hij ooit van Toon van Kempen overnam, geen uniek exemplaar bezit.

'Het schaatsmerkje Rodrigues staat maar op één schaatsijzer' meldde Jan Elzinga, lid nr. 31. Dick Hartman van Schaatsmuseum Lambert Melisz uit Westzaan had ook even gecheckt: *'Wij hebben een exemplaar staan.'*

Teun Wanink was blij met de informatie over Rodrigues: *'Dit merk heb ik al jaren, maar het valt niet op, want het staat op een oude doorloper van het Friese model. Ik had dit merk bewaard als voor mij onbekend.'*

Tenslotte – op de valreep – Lies Arntz namens haar man: *'Hans is in het bezit van een paar schaatsen met het merk: H. Rodrigues.'*

Wij bedanken uiteraard de inzenders voor de foto's, al kunnen ze niet allemaal worden geplaatst.

Redactie



*Foto's
boven: Jos
Pronk; foto
onder:
fam. Arntz*

Het jaar 1885 (2)

Waarschijnlijk is voor ons als Poolsterleden de internationale schaatswedstrijd die op 28 januari 1885 op de Groote Wielen bij Leeuwarden gehouden werd het interessantst. Het verslag in *Eigen Haard* is geschreven door ene Z, mogelijk dezelfde die in een ander nummer van dit blad onder de naam Zimmerman over modellen schaatsen schreef. De wedstrijd was de eerste grote activiteit van 'Het Nederlandschen Schaatsenrijdersbond', die in 1882 was opgericht.

Reeds in november 1884 was het programma bekendgemaakt. Er werd een wedstrijd aangekondigd met als eerste prijs 600 gulden (ongeveer € 7450 in 2016), afdalend tot 120 voor de vierde prijs. De entree voor het publiek bedroeg een gulden, een formidabel hoog bedrag voor die tijd! Nog die zelfde maand werd al een brief met een wat twijfelachtige inhoud ontvangen van de wereldkampioen, de Noor Axel Paulsen. Hij daagt daarin iedereen uit voor een match van 1200 gulden elke afstand van drie tot tien Engelse mijl. Samen met de schaatser Werner verschijnt hij enige dagen voor de wedstrijd in Leeuwarden na de nodige correspondentie over reisvergoedingen en de baan. Een moeilijkheid bij dit soort langebaanwedstrijden was in die dagen de vorm en de lengte van de baan. Bij de kortebaanwedstrijden over afstanden van zo'n 150 meter kon altijd volstaan worden met een rechte baan. Maar deze wedstrijd ging over een afstand van 1600 meter. Hiervoor was op de Groote Wielen bij Leeuwarden een baan van achthonderd meter lengte en een breedte van vijftien meter aangelegd. Aan het eind was het keerpunt in de vorm van een paal, waar de rijder een wending moest maken zonder teveel snelheid te verliezen. Je kunt je voorstellen dat de spanningen hoog op konden lopen, zowel bij rijders als publiek, wanneer de twee rijders aan elkaar gewaagd waren en met grote vaart tegelijkertijd dit punt naderden en elkaar moesten passeren. Na moeizaam opnieuw onderhandelen tot in de nachtelijke uurtjes vertrokken de twee Noren op de dag van de wedstrijd weer

nadat de organisatie op alle mogelijke manieren geprobeerd had tegemoet te komen aan de baaneisen van de heren. Ook bij andere gelegenheden liet Paulsen zich vaak als een lastig heerschap kennen. Ergens typeert Mulier hem als *'een onbeschaamde chicaneuze geldwolf'*.

Het internationale karakter van de wedstrijd bleef evenwel gehandhaafd doordat ook drie Engelse deelnemers hadden ingeschreven, waaronder George Smart, de Engelse schaatskampioen van die dagen. Dat de wedstrijd plaats vond was nog niet zo vanzelfsprekend omdat het de vorige dag was gaan dooien en de dooi doorzette. Niettemin werd besloten de wedstrijd door te laten gaan al was het weer *'somer en nat; een zware mist bedekte de lucht en liet geen zonnestraaltje door. Op de ijsbaan gierde een sterke zuidwesten wind, terwijl hier en daar het water tot zelfs ruim een decimeter op het ijs stond'*. In Leeuwarden gingen de vlaggen uit, ook de baan was met meer dan tweehonderd vlaggen versierd. Voor de vips en hun dames was een speciale tribune gebouwd. Het volk stroomde bij duizenden toe en de wedstrijd kon beginnen. Er waren in totaal zeventien deelnemers, waaronder de drie Engelsen, nog twee rijders uit het westen des lands en verder Friezen. Er werd gereden volgens een afvalssysteem. De Engelsen vielen al na de eerste of tweede ronde af. Na zes ritten was de wedstrijd beslist en kwam de Sneker Bruinsma als winnaar naar voren. 's Avonds vond de prijsuitreiking plaats in de Harmonie in aanwezigheid van vijftienhonderd personen.

Onze correspondent maakte nog enige persoonlijke notities over de winnaars, zoals over Bruinsma die gezagvoerder en tevens eigenaar was van de veeboot van Sneek op Leeuwarden. Hij is, zo schrijft hij, stevig gebouwd en kalm van aard. Was dat zo? Later komen we zijn naam nog eens tegen, namelijk eind 1886 op de algemene vergadering van de bond waar het voorstel van het bondsbestuur werd aangenomen om *'den hardrijder Pieter Bruinsma uit te sluiten van alle wedstrijden waar de bond zijn invloed kan doen gelden'*. De onbeschofte en brutale



De 'brave' Pieter Bruinsma met op de achtergrond de Oldehove in Leeuwarden

handelingen van deze rijder gaven daartoe aanleiding. Hij was dus toch niet zo'n gemakkelijk heerschap! Van der Zee, de winnaar van de tweede prijs, is schipper en stevig gebouwd. Zijlstra, de derdeprijswinnaar, is landbouwer, heeft blond haar en weinig baard. Tenslotte de 18-jarige Veninga, die de vierde prijs won, en beschreven wordt als iemand met een gunstig uiterlijk, een rond gezicht en beschaafde vormen. Hij schrijft een fraaie hand en wordt opgeleid voor onderwijzer.

Het muisje had trouwens nog een staartje, waarover we kunnen lezen in het jubileumboek van de Bond van IJsclubs *Yn Streken* van Hedman Bijlsma en dat we hier niet onvermeld willen laten. De vier finalisten hadden namelijk,

zoals toen vaak de gewoonte was bij kortebaanwedstrijden, afgesproken dat ze de prijzenpot zouden delen en hadden door loten uitgemaakt wie de wedstrijd zou winnen en dat was onze Pieter. Wel een afgang voor de brave Pieter toen dit bekend werd! Dat neemt niet weg dat hij wel van wanten wist en later nog heel wat prijzen in de wacht sleepte. Hij emigreerde in 1893 naar '*it lân fan dream en winsken*' zoals de Friezen zingen, dus naar de Verenigde Staten. Hier kon hij ook het schaatsen niet laten en stimuleerde in Michigan waar hij woonde de oprichting van de *Concordia Skating Club*. Hij stierf daar in 1936 op 79-jarige leeftijd.

In de autobiografie *De bisleine spegel* van de Friese journalist/politicus/dichter Fedde Schurer (p.14) lezen we een andere versie van het leven van onze Pieter, namelijk dat hij na zijn emigratie naar de

Verenigde Staten trouwde met ene Jenny en na enige jaren als soldaat van het Leger des Heils weer in Friesland terugkwam en zijn brood verdiende met een sleepbootje. De vraag rijst welke van deze twee versies de juiste is.

Tot zover deze tweede bijdrage naar aanleiding van een jaargang van *Eigen Haard* uit 1885. Interessant genoeg om er, denk ik, kennis van te nemen. Tegenwoordig zijn er nog wel eens strubbelingen in het schaatswereldje, maar dit verhaal laat zien dat het vroeger ook niet altijd koek en ei was, en dat sporters en bestuurders soms twee werelden vertegenwoordigden, waarvan de belangen en inzichten nogal eens uit elkaar liepen.

Minne Iedes Nieuwhof

P.J. Adrian, grondlegger van de NVBHS

De Nederlandsche Vereniging tot Bevordering van het Hardrijden op de Schaats werd op 5 mei 1929 in hotel l'Europe in Utrecht opgericht. De vergadering werd uitgeschreven door Philip Johannes Adrian uit Den Haag. De NVBHS zou tot 1964 een vaak keiharde strijd voeren met de KNSB om tot betere trainingen van hardrijders te komen.

Historische dag

Die vijfde mei was ongetwijfeld een historische dag voor het hardrijden op de schaats in Nederland, want die dag werd de basis gelegd voor het hedendaagse topschaatsen.

Adrian trad zelf als voorzitter van de vergadering op en legde om kwart over één 's middags uit waarom hij zijn opmerkelijke initiatief had genomen. De notulen van de 'Club met de Lange Naam', zoals de vereniging al snel bekend werd, zijn bewaard gebleven. De eerste vergadering van *Belangstellenden voor het Hardrijden op de Schaats* werd als volgt geregistreerd:

'Den heer Adrian geeft nogmaals een korte uiteenzetting over het doel van deze samenkomst en legt er de nadruk op dat indien eventueel tot oprichting van een vereeniging mocht worden besloten het streven zal zijn om niet te ageeren tegen de KNSB, maar integendeel gestreefd zal worden naar een goede en prettige samenwerking. Spreker licht toe dat er veel te weinig Nederlandsche hardrijders op de schaats zijn die hun land in het buitenland vertegenwoordigen en dat door de KNSB niet genoeg gedaan wordt om hierin verbetering te brengen. Naar aanleiding hiervan ontspint zich nog al enige discussie en trachtten de heeren Taconis, Wildervanck de Blécourt, alsmede Bolt aan te toonen dat de heer van Laer, penningmeester der KNSB, in geen geval tot samenwerking met de eventueel op te richten vereeniging bereid zal zijn. Nog enkele heren, waaronder S. Heiden zijn nogal pessimistisch gestemd omtrent dat punt.'

Adrian verzocht de aanwezigen te gaan staan als ze tegen de oprichting van de vereniging Tot Bevordering van het Hardrijden op de Schaats waren. Alle achttien aanwezigen bleven zitten. Het voorlopige bestuur werd als volgt samengesteld: P.J. Adrian, voorzitter, J.M. Velthuis, secretaris, W.H. Taconis, lid, J.M. Jansen lid en als commissarissen de heren Bolt, Mettes, Taconis en Krul.

Taconis uit Heerenveen was zelf hardrijder. Net als Gerrit Mettes, van wie kleindochter Yvonne van Gennip in 1988 drievoudig Olympisch kampioene zou worden. Jansen was net als Jan Bolt trainer. De ook aanwezige Siem Heiden was één van de beste hardrijders van Nederland. Maar wie was P.J. Adrian?

Sportief zakenman en bestuurder

Hij werd op 21 augustus 1874 in Amsterdam geboren en was dus al 55 jaar toen hij het voorzitterschap van de NVBHS op zich nam. In 1893 had hij zijn debuut in de sportwereld gemaakt op een racefiets. Hij ontwikkelde zich tot een redelijk renner, maar volgens George Hoogenkamp, die in 1917 het standaardwerk *Een halve eeuw wielersport* publiceerde bleef hij altijd een tweedeklasser. Toch haalde Adrian wel gelijk internationaal succes met overwinningen in Berlijn en Kopenhagen en hij werd in 1895 derde in het kampioenschap van Nederland op de weg na Van der Meij en Witteveen.

Zijn carrière als bestuurslid begon in 1908 toen hij voorzitter werd van de Nederlandsche Wielerbond. Hij bleef ook toen actief als veteraan, want op 8 juli 1917 werd hij nog veteranenkampioen van Nederland, een wedstrijd die op de route Amersfoort - Enschede over 120 kilometer werd verreden. Hij sponsorde dat jaar de HIMA-rondrit,



Philip Adrian reed van 1893 tot 1897 als wielrenner.

een propagandatocht met topwielrenners die door heel Nederland fietsten, en zelf reed hij zonder strafpunten de 24-uursrit vanuit Den Haag uit. Deze non-stopfietstocht over meer dan 300 kilometer werd in de stromende regen gereden.

Adrian was ook een tijd actief in de bokswereld, waarin hij voorzitter van de strafcommissie van de boksbond was, en voorzitter van de ANWB.



In 1929 startte Adrian nog in het Gelders kampioenschap langebaan.

Daarnaast hield hij zich actief bezig met schaatsenrijden. In de winter van 1929 ging hij zelfs nog van start in het langebaan-kampioenschap van Gelderland. Hij had veel kennis in het kleine schaatswereldje. Eén van hen was de bekende sportverslaggever Joris van den

Bergh, die net als hij in Den Haag woonde. Zij kenden elkaar ook uit de wielwereld en samen trainden zij op het ijs van de Haagsche Ijsbaan zodra dat mogelijk was. Zij vormden al in 1912 een exclusief clubje met mannen als Pim Mulier, die zich voorbereidde op de Elfstedentocht van dat jaar. Ook de ex-wielrenners Kobus Vrouwes en J.D. Rolandus Hagedoorn waren er bij. Ze liepen dagelijks een paar kilometer hard en voetbalden samen.

Adrian was toen al sinds 1900 directeur van de Haagse Automobiel Maatschappij en een geslaagd zakenman, maar hij bleef altijd bijzonder geïnteresseerd in de sport. Zo won hij in 1921 in een *Delahay 18 pk* de recordrit Parijs - Den Haag, waarbij hij de 425 kilometer in 12 uur aflegde.

De maat vol

Toen na de wonderwinter van 1929 KNSB-penningmeester Gerrit van Laer in een interview

in het *Algemeen Handelsblad* verklaarde dat het droevig gesteld was met de hardrijders in Nederland, omdat in deze strenge winter geen enkel nieuw talent naar voren was gekomen, was voor Adrian de maat vol. In het 47-jarige bestaan van de Schaatsenrijdersbond waren er nooit trainers actief ingezet om verbetering in de situatie aan te brengen. Van Laer selecteerde - en betaalde als dat nodig was ook de reizen - persoonlijk de rijders die zich mochten gaan oefenen in het Zwitserse Davos, waar hij zelf zijn lange vakanties vulde met optredens als jurylid bij schaatswedstrijden.

De Amsterdammer 'regeerde' vrijwel in zijn eentje het schaatsenrijden in ons land. Zijn wil was wet als het om uitzending van rijders ging. Adrian was het totaal niet eens met de keuze van het trainingsoord. In Davos moesten de rijders als het ware de kunst maar afkijken van de kampioenen die daar kwamen, maar de meeste toprijders kwamen uit Noorwegen en volgens de Haagse autohandelaar moest men dus in Noorwegen zijn om echt goed te trainen. In 1925 ging hij er persoonlijk heen om te kijken wat de Noorse hardrijders in hun trainingen deden. Jan Bolt, uitvinder van de zgn. droogtraining, was er ook bij. Na terugkeer meldde Adrian:

'Eén ding is wel duidelijk geworden. De rijders moeten hierheen om de goede slag af te kijken.'

Zelfs trainer Jan Bolt, in zijn jonge jaren een prima kortebaanjager, was om. Hij leerde er van meervoudig wereldkampioen Oscar Mathisen dat de Noren op schaatsen reden, die maar over een lengte van zes centimeter op het ijs kwamen, terwijl hij zelf altijd aan zijn pupillen had geleerd dat hun ijzers veel vlakker geslepen moesten worden.

Het was dus geen wonder dat Adrian en Bolt vier jaar later tot de oprichters van de NVBHS behoorden. Dat er behoefte aan de club was bleek wel, want binnen een jaar waren er 135 leden en 25 donateurs.

Ron Couwenhoven

Aanvulling op ijsongelukken

Bij een temperatuur van 35° Celcius was Jan de Wit in de Provence op zoek naar de sjabloon voor zijn column in dit blad. Die vond hij niet, maar hij kwam wel een ijselijke foto tegen.

'Tot mijn verrassing stond er wel een aantal foto's van Ameland op mijn 'vakantiecomputertje'. Daarbij zit een foto van het graf van Aagje in Holum die jammerlijk door het ijs zakte en verdronk bij Marken. Hedman Bijlsma maakte er in de vorige Kouwe Drukke melding van op pagina 12.'

Jan de Wit

Kangeroe op Texel?

Nu we toch op de Waddeneilanden zijn ...

Via Hanskje Nagel, een collega van mijn vriendin Radha, kreeg ik een paar fraaie schaatsen cadeau. Ze zijn gebruikt door haar schoonvader – helaas recentelijk overleden – op Texel.

De schaatsen hebben een mooi uitgesmeed knopje, halsversiering op de toon die een beetje Duits aandoet, en een vierpuntsschroef voor de hakverbinding.

Het merkje in de hals van het ijzer heeft wel wat weg van een kangeroe. Of zie ik het verkeerd? Wie weet welke maker er achter dit buideldiertje zit?

Niko Mulder



Modelontwikkeling in schaatsen op het wapen van familie De Raet

Het regentengeslacht De Raet voerde drie schaatsen in haar wapen en liet daarvan sporen na op zegels, zerken, tegels en andere kunst- of gebruiksvoorwerpen. We weten dat de schaats door de eeuwen heen vaak van model veranderde. Gold dat ook voor de schaatsen in het blazoen van deze aristocratische bestuurdersfamilie?

Een afgesplitste tak?

Als burgermeester of lid van de schepenbank waarmerkten diverse telgen van het geslacht De Raet oorkonden met hun zegel. Dat zegel bevatte hun wapen, hetzij een klimmende leeuw, hetzij drie schaatsen. Vermoedelijk hoorde de leeuw bij het oorspronkelijke wapen en nam naderhand een van de familie afgesplitste tak het wapen met de drie schaatsen in gebruik. Wanneer dat was, is slechts globaal vast te stellen.



Zegel van Aernt de Raet - schepen van Zaltbommel, 1601

Het wapen met de drie puntschaatsen is duidelijk herkenbaar, al wijzen de punten verkeerd.

Bron: Beeldbank Regionaal Archief Rivierland

Henricus de Raet zegelde als schepen (burgermeester) van Zaltbommel in 1461 met het wapen met de schaatsen¹. We weten niet of zijn voorouders dat ook al deden, evenmin hoever de 'drie schaatsen' teruggaan in de tijd. Het lijkt uitgesloten dat het wapen in de 13^e eeuw al is

afgesplitst. Zover was de schaats toen nog niet ontwikkeld en verbreid.

We kunnen slechts gissen waarom er uitgerend schaatsen werden gekozen om het afgescheiden wapen mee te sieren. Rond 1400 nam het rijden op *schoverlingen* en *schrikschoenen* een grote vlucht. De reden hiervoor was vermoedelijk dat men de zijwaartse afzet had ontdekt, waardoor het vermaak sneller en stukken leuker werd. Kennelijk was de familie De Raet ook met het schaatsvirus behept geraakt.

Puntschaatsen in de Sint-Maartenskerk

Als vooraanstaande ingezetenen van Zaltbommel lieten de leden van het geslacht De Raet zich begraven in de Sint-Maartenskerk. Enkele meters van de westelijke ingang liggen over de volle breedte van het middenschip vier zerken waarop het wapen met de schaatsen herkenbaar is uitgehouwen.

De zwaar beschadigde zerk met het gedeelde wapen van Jan Raet, burgemeester van Zaltbommel, en zijn vrouw Agnes van Heusden (familiewapen: een rad met zes spaken) is de oudste, althans als we er vanuit gaan dat Agnes al bij haar overlijden in 1498 in de kerk is begraven en het wapen toen is aangebracht. Jan overleed in 1523.



Zerk, 1498-1523, met gedeeld wapen van Jan de Raet en Agnes van Heusden. Detailfoto

De schaatsen op de zerken van Hanrick die Raet (1506) en Claes Claesz Wolboocker (1535) zijn praktisch identiek aan die van Jan en Agnes. Ook hier zien we de schaatsen van bovenaf. Ze hebben een vrij korte, vooruitgestoken punt die één geheel vormt met de vioolvormige voetstapel. De indruk wordt gewekt dat de punt



Zerk, 1506, met gedeeld wapen van Hanrick die Raet en Mechteld van der Poorte (hoorn). Detailfoto



Zerk, 1535, met gedeeld wapen van Claes Claesz Wolboocker (horizontale balk, weggesleten) en een anonieme telg van het geslacht De Raet. Detailfoto

met hout was bekleed, al laat zich dat op kunstwerken altijd moeilijk beoordelen. Op de zerken uit 1506 en 1535 draait de punt enigszins schuin weg. Dit zal in werkelijkheid uiteraard niet het geval zijn geweest. De beeldhouwer wilde hiermee weergeven dat de punt geleidelijk omhoog liep.

Vloertegel

Ook de schaatsen op een plavuis uit de collectie van Museum Rotterdam² zijn qua vorm vrijwel gelijk aan die op de hierboven beschreven zerken uit dezelfde periode. Ook hier betreft het weer een gedeeld wapen, waarvan de vallende bladeren met steel vermoedelijk toebehoren aan de familie Van Henxtum, genaamd Van Delft. Geertruyd van Henxtum was de tweede vrouw van Elias de Raet, later in zijn leven burgemeester van Zaltbommel.

Elias en Geertruyd huwden in 1521 in 's-Hertogenbosch en overleden resp. in 1559³ en in 1573⁴. We kunnen de vloertegel dus dateren in het tweede kwart van de 16^e eeuw.

‘De Rijkste in die contreij’

In een notitieboekje uit 1653 worden Elias de Raadt en Geertruyd van Delft *‘voor de Rijkste in die contreij’* gehouden. Zij brachten beiden veel goederen in bij hun huwelijk en hebben daarna hun vermogen *‘door spaarsaemheit versamelt’*.

Geertruyd werd in de wandeling *‘Raetmoeder’* genoemd *‘om haere meenigvuldige posteriteijt’* (nageslacht). Hoewel ze zes kinderen hadden, gaf het echtpaar hun dochter Anna in 1547 een bruidsschat mee van zesduizend gulden. Zo’n 345.000 euro in 2016!

Kortom, Elias en Geertruyd konden zich ongetwijfeld een vloertje met luxe designtegels veroorloven ...

Strikt genomen bestond het wapen Van Henxtum uit slechts één enkel vallend blad. Stellen de drie schaatsen en even zoveel bladeren wellicht hun drie zonen en drie dochters voor?



Puntschaats ouder dan gedacht?

De vroegst bekende afbeelding van een puntschaats staat afgebeeld op een houtsnede door Otgier Nachtegael in de *Vita alme virginis Liidwine* van Johannes Brugman uit 1498. Zoals hierboven vermeld, was dit het sterfjaar van Agnes van Heusden, vrouw van Jan de Raet, en werd het wapen met de schaatsen toen vermoedelijk voor het eerst uitgehouwen op een zerk. De puntschaats bestond op dat moment waarschijnlijk al wel wat langer; we houden hiervoor als referentiepunt het jaar 1475 aan.



Bij gebrek aan oudere zerken én aan scherpe zegels van de De Raets

Plavuis, circa 1521-1559, met wapen van Elias de Raet en Geertruyd van Henxtum. Afmetingen: 14 x 14 cm. Museum Rotterdam, inv.nr. 766

uit de 15^e eeuw - het eerder vermelde zegel uit 1461 heb ik nog niet onder ogen gehad - kan vooralsnog niet worden vastgesteld of de puntschaats als model nóg verder teruggaat in de tijd.

Een ander wijdverbreid model uit de late middeleeuwen, de schaats met lange lage hals, als snavelschaats beschreven in *Kouwe Drukke* 37, komt op het wapen van De Raet niet voor.

Vanaf circa 1550 werden de halzen van schaatsen hoger en soms voorzien van een krul. Laten we eens kijken of het wapen De Raet aansloot bij deze ontwikkelingen.

Schaats met hoge houten hals

Agnees de Raet stierf in 1581. Haar zerk werd voorzien van het gedeelde wapen van haar vader en moeder: drie schaatsen en een hoorn⁵

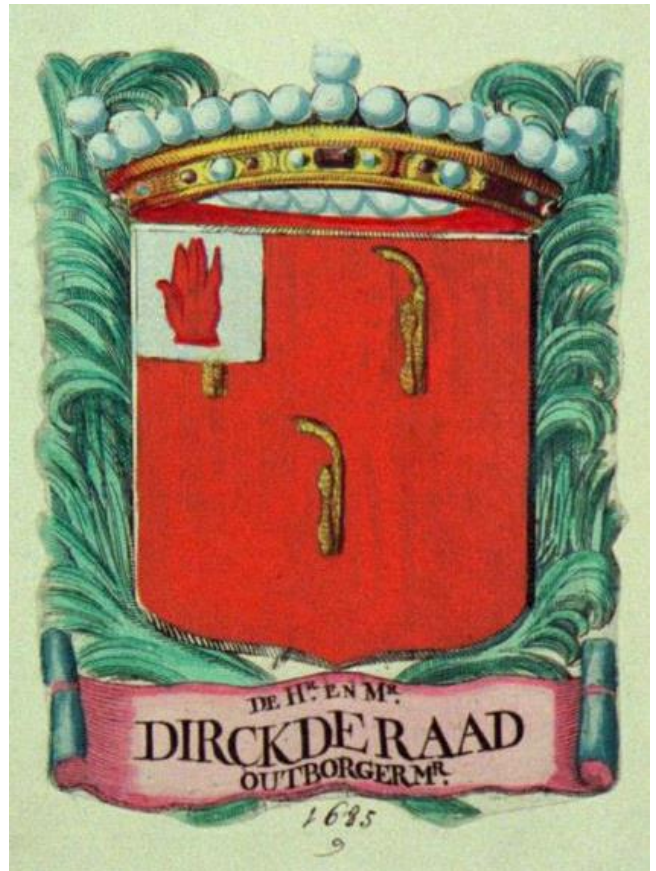


Zerk, 1581, met het gedeelde wapen van de ouders van Agnees de Raet. Detailfoto.

We zagen ditzelfde wapen al op de zerk uit 1506, toen voorzien van puntschaatsen. Bij de grafsteen van Agnees werden met name de halzen van de schaatsen echter met meer detail gehouwen. We herkennen aan de bovenzijde de horizontaal teruggeslagen toon, waaruit we kunnen opmaken dat ze met hout waren bekleed. Het betreft hier dus geen puntschaats, maar het vroegste voorbeeld van een model met hoge houten hals. Het type zou lang meegaan en was in feite de voorloper van wat we later de Friese schaats zijn gaan noemen.

Vooraf nadat Gelre in de 16^e eeuw was opgegaan in de Republiek der Verenigde Nederlanden zwermden de nazaten van het Bommelse geslacht De Raet uit. Ze verwierven vaak invloedrijke posten in stadsbesturen, waardoor we hun wapenschild kunnen traceren. Zo maakte Johannes de Vouw in 1694 voor de *Caart van de stad Rotterdam* een gravure van het wapen

van Dirck de Raad, lid van de vroedschap aldaar, met hetzelfde type schaats als uit 1581, al steekt de hals in dit geval iets boven de toon uit.



Gravure door Johannes de Vouw, 1694, met het wapen van Dirck de Raet. Maritiem Museum Rotterdam. WAE486-27



Gravure door Johannes de Vouw, 1694, met het wapen van Dirck de Raet, detail. Teylers Museum, Haarlem. KG 06691-05



Marie de Raet, 1631, Anthony van Dyck
© The Wallace Collection, London, P79

Onder: detail met het gedeelde wapen van
Philippe le Roy en Marie de Raet.

Publicatie van dit wapen is niet toegestaan!



Krulschaatsen op fout wapen

Zestien jaar nog maar! Daar sta je dan met je rossige krullenbol te poseren voor niemand minder dan Antoon van Dyck. Dit portret van Marie de Raet, achterkleindochter van Elias en Geertruyd met hun heraldische plavuis, is meer dan levensgroot. Het werd gemaakt ter gelegenheid van haar huwelijk met Philippe le Roy, onwettige zoon van een rijke fabrikant uit Antwerpen. *Poyer*, buskruit, was hun waar.

Eindelijk heeft de familie De Raet een gezicht! Dankzij het forse formaat is ook het wapen in de rechterbovenhoek (zie detailafbeelding linksonder) nog redelijk goed herkenbaar. Met daarop weliswaar de lang verwachte krulschaatsen, maar niet zo geplaatst als we gewend zijn. Dit keer staat de enkele schaats boven in plaats van onder. Heeft Van Dyck niet goed opgelet of liet hij de details over aan suffe assistenten?

Foutje rechtgezet, krul verdwenen

Tijdens zijn leven zou Philippe le Roy flink aan de weg timmeren. Hij was onder andere aalmoezenier en regent van het Maagdenhuis (weeshuis voor meisjes) in Antwerpen. Tijdens de grote verbouwing in 1635-1636 liet hij de beeldhouwer Huibrecht van den Eynde er een sculptuur maken van de heilige Maria met kind⁶. Links op de achtergrond prijkt het wapen van Philippe's eigen Marie in steen. Dit keer zijn de schaatsen wel goed geplaatst, al is er van een krul nauwelijks sprake meer.



De Faustinagroep in het Maagdenhuis Museum,
Antwerpen, 1636, met links het wapen De Raet

Hoewel Marie 18 jaar jonger was dan haar echtgenoot, stierf ze eerder. Zij in 1662, Philippe op 84-jarige leeftijd pas in 1679.

In de kleine parochiekerk in Broechem, ten oosten van Antwerpen, liet hij een grafmonument bouwen voor zijn vrouw en hemzelf. Het is nu grotendeels ontmanteld, maar een memorieprent toont ons hoe het er ooit uit heeft gezien⁷.



Memorieprent, 1662 of later, Richard Collin.

Collectie Rijksmuseum Amsterdam - RP-P-OB-31.584

Rechts: uitsnede met gedeeld wapen Le Roy-De Raet

Bovenaan, naast het schilderij met Philippe en Marie, hangen hun beider wapens. Het gedeelde wapen rechts is voorzien van schaatsen met houten halzen en vrijwel zonder krul.

Tussenstand

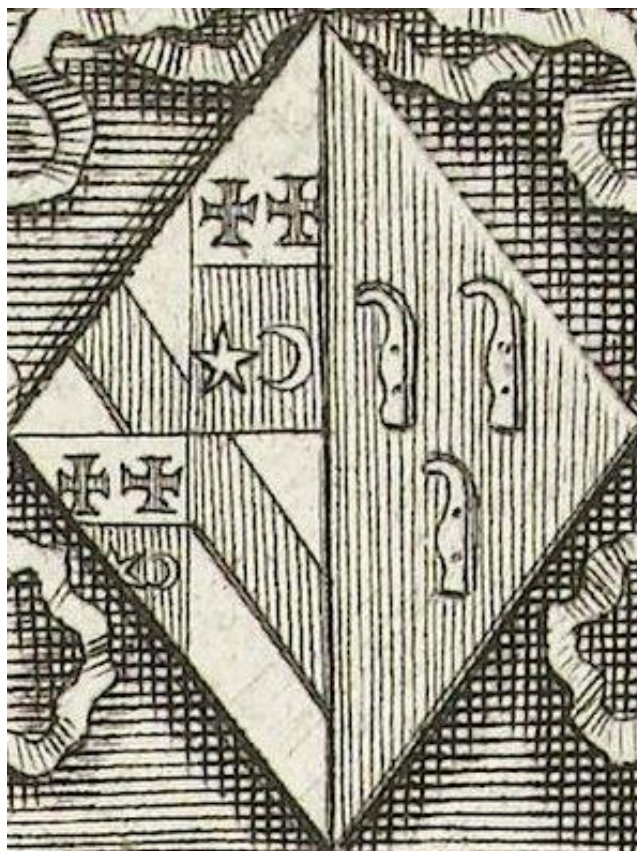
Vooralsnog kunnen we vaststellen dat de schaatsen op het wapen De Raet aansloten bij de modelontwikkeling zoals we die kennen. In *Kouwe Drukke* 58 zullen we zien of dat zo blijft.

Niko Mulder

Voor de totstandkoming van dit artikel ben ik veel dank verschuldigd aan Peter van der Zalm. De door hem verzamelde informatie in het Wapenalbum van familiewapens Bommelerwaard en zijn kanttekeningen per e-mail bleken van grote waarde.

Bronnen:

1. Peter van der Zalm – Wapenalbum van familiewapens Bommelerwaard, 2007: raet/ 2357;
2. [www.museumrotterdam.nl/inventarisnr. 766](http://www.museumrotterdam.nl/inventarisnr.766);
3. J.W. des Tombe – Het geslacht Schoock en aanverwante families, in: Navorscher 1906, p. 656; www.dbnl.org;
4. Ad W.M. Teulings; www.geni.com;
5. Peter van der Zalm – Wapenalbum van familiewapens Bommelerwaard, 2007: raet/ 2359;
6. Informatie op wandbord in Maagdenhuis Museum, Antwerpen;
7. Stefan Crick - Philippe le Roy, heer van Broechem, Oelegem, Ravels en Eel (1596-1679) Deel 1, in: *De Drie Goddelijke Deugden*, december 2013; Idem – Het epitaaf van Philippe le Roy : grafzerkje.be, juli 2013; Wikipedia en andere, vaak genealogische, websites



K-nummers (5)

Nico Buijze deed een verrassende ontdekking: niet alle startkaarten van de Noord-Hollandse Dorpentochten hebben hetzelfde K-nummer, zelfs niet als ze op dezelfde datum worden verreden. Het nummer verschilt kennelijk per startplaats.

De gele startkaart uit Purmerend van 18 januari 1942 draagt de code K 1932, die - onder voorbehoud volgens de samensteller van de lijst van HONGS - verwijst naar de plaatselijke drukker Nooij.

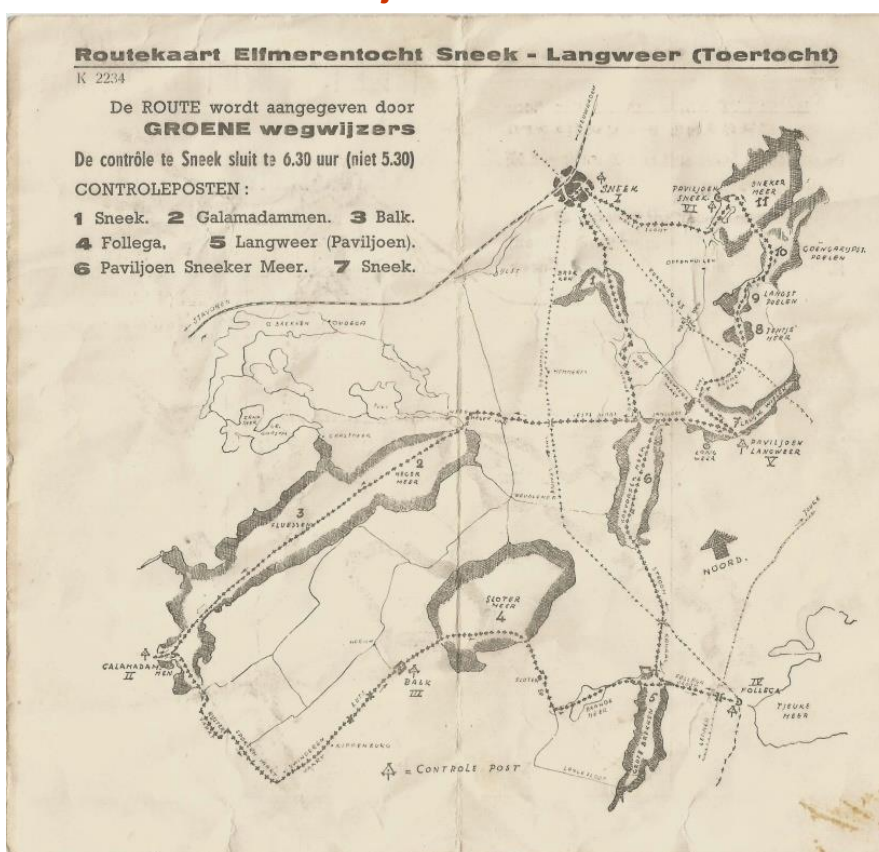
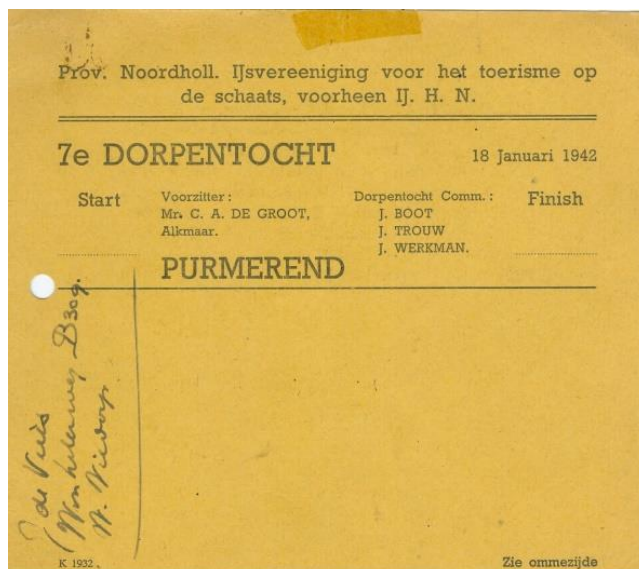
De blauwe startkaart, ook van de 7^e Dorpentocht op dezelfde datum, heeft het nummer K 17 van drukkerij Coster & Zn uit Alkmaar.

In de vorige Kouwe Drukke liet Ron Couwenhoven ons weten dat de startkaart van de 9^e Dorpentocht, die slechts vier dagen later en dus ook in 1942 werd gehouden, uit Mijdrecht kwam.

Een routekaart van de Elfmerentocht, zonder jaartal, maar vermoedelijk ook uit 1942, is voorzien van nummer K 2234. Dit nummer correspondeert met drukker Brandenburg & C. uit Sneek.

We mogen concluderen dat de organisaties die betrokken waren bij toertochten hun drukwerk over het algemeen dicht bij huis lieten doen.

Nico Buijze



Autotochten op het ijs

Het is al weer een aantal jaren terug dat ik een Alternatieve Elfstedentocht reed in Kuopio in Finland. De bijnaam van dit land is 'Het land van duizend meren' in een gesprek kwam daar toen naar voren dat auto's er regelmatig over het ijs reden. De overheid gaf dan een route vrij over het meer van de ene kant naar de andere kant. Hierdoor hoefde je dan niet meer om het hele meer heen te rijden wat soms een winst opleverde van meer dan 60 km. Tevens begreep ik dat de overheid de route ook uitzette en naar ik aanneem controleerde en beveiligde. Ik moest hieraan terug denken toen ik laatst in een korte tijd tot tweemaal toe een foto kreeg toegestuurd van een medaille van een autotocht in 1963 over het IJsselmeer. Nu is er in de loop van de jaren al wel het één en ander gepubliceerd over deze tochten afzonderlijk, maar in deze uitgave van *Kouwe Drukke* wil ik de tochten die wat minder aandacht kregen onder uw aandacht brengen.

Dat er soms auto's over het ijs reden was niet nieuw, daar waren zo nu en dan wel eens stukjes van in de krant verschenen. Maar in 1963 kwam de eerste georganiseerde autotoertocht, waar iedereen aan deel kon nemen. Bovendien werd er ook bijna altijd een herinnering aan de deelnemers uitgereikt, men zag het toch wel als

een gebeurtenis die maar sporadisch plaats zou kunnen vinden. Na de eerste georganiseerde tocht op 20 februari 1963 volgde in dat jaar nog een aantal tochten. Toch wil ik beginnen met een tocht die niet in 1963 is verreden.

IJs-autotocht IJsselmeer Onderdijk

De winter van 1978-1979 was wel een heel speciale; half november zakte de temperatuur al een dag of wat een paar graden onder nul. Eind november werd het allemaal wat serieuzer en viel ook al de eerste sneeuw. Toch kon de winter nog geen echte vuist maken en kwam de temperatuur daarna ook 's nachts weer boven nul. Van 16-22 december echter weer lichte tot matige vorst gevolgd door regen en flinke dooi met de Kerstdagen. Eind december keerde de winter terug maar nu met matige tot strenge vorst en ook weer met sneeuw. Na Drie Koningen (6 januari) werd het milder, maar bijna alle dagen bleef het licht vriezen. Van tijd tot tijd ook sneeuw soms overgaand in ijzel of regen. Zelfs op de straten werd geschaatst. Dit hield aan tot half februari. Inmiddels had de ijsvloer op het IJsselmeer al een dikte bereikt van 60 cm. De ijsclub 'Ons Genoegen' uit Onderdijk had onder tussen de krachten gebundeld en een IJs-autotocht uitgeschreven op het IJsselmeer voor woensdag 14 en donderdag 15 februari. Echter rond die dagen werd Nederland gevelld door de



zwaarste sneeuwstorm van na de tweede wereld oorlog. In het noorden werden zelfs snelwegen afgesloten voor alle verkeer, nadat auto's er waren gestrand. Onderdijk was in die dagen helemaal niet te bereiken en de tochten werden dan ook afgelast. In het weekend van 17-18 februari ging de tocht door en reed men door een waar Poollandschap op het IJsselmeer. De organisatie had maar liefst 10.000 tegeltjes voor de chauffeurs en 30.000 vaantjes voor de passagiers laten maken. De voorzitter van de ijsclub, Toon Steltenpool, was de spin in het web en regelde de organisatie. Later komen we hem nog tegen als de man van het natuurijsschaatsen bij het gewest Noord-Holland/Utrecht, waar hij ruim 30 jaar contactpersoon is. Hij is ook degene die zich inzet voor de totstandkoming van kunstijsbaan De Westfries in Hoorn.

Ook in de week na 17-18 februari wordt de autotocht nog op enkele dagen verreden, maar de mensen zijn zo langzamerhand de winter moe en verlangen naar de lente. De deelname wordt dan ook steeds geringer en na zaterdag 24 februari zet men er een punt achter. Het is de enige georganiseerde autotocht op het ijs die in 1979 is verreden. Het tegeltje heb ik terug kunnen vinden, naar het vaantje wordt nog gezocht. In het rijtje van 125 winters neemt deze winter de 6^e plaats in. Het zal u niet verbazen dat de winter van 1963 op nummer 1 staat.

IJs-Autotocht door Eilandspolder in 1963

De eerste georganiseerde autotocht over het ijs was op 20 februari 1963. De tocht ging over ruim 90 km over het IJsselmeer en medewerking werd verleend door de Rijkspolitie te water en ter land, maar ook de ANWB was vertegenwoordigd. In de volgende *Kouwe Drukke* hoop ik hier nog meer aandacht aan te besteden.

De Rijper IJsclub was inmiddels ook op de hoogte van de geslaagde tocht en dacht als het daar kan dan kan het ook in de Eilandspolder. Op zaterdag 23 februari was de toerit voor auto's en brommers aangevuld door de rijvereniging Sterneo uit Starnmeer met 9 arrensleden. Het archief van de club is grotendeels verloren



gegaan bij een brand in 1976 zodat de informatie alleen uit de pers gehaald moet worden. Waarschijnlijk gingen er die dag zeventig auto's door het mooie Rijper land. De club deed het vier dagen daarna nog eens dunnetjes over samen met het comité voor bejaarden, dit in navolging van de ijsclub uit Grootschermer. Na afloop bood de Rijper IJsclub de bejaarden koffie met koek en ... een sigaar aan. Dat kon toen nog. De medaille heeft als tekst: *"De Rijper" IJstoertocht Winter 1963*. Mogelijk dus dat de medaille zowel aan de deelnemers van zaterdag als aan de deelnemers van woensdag is uitgereikt.

IJs-Molentocht per auto door Alblasserwaard

Ook in de Alblasserwaard wilde men in deze speciale winter toch iets buitengewoons organiseren. En zo ontstond bij de AIJC het idee om een automolentocht te houden. Men ging liever niet over één nacht ijs en daarom werd er eerst een proefrit georganiseerd op 28 februari, maar daar kwamen al 400 liefhebbers op af. Zelfs buitenlanders behoorden tot de deelnemers. Dat



zelfde gebeurde overigens ook op de officiële tocht die plaats vond op zaterdag 2 maart. Ook hier werd het geheel opgeluisterd door grote deelname van arrensleden en deze gebeurtenis had zelfs tot gevolg dat een paar maanden later de arrensleevereniging Glijden en Rijden werd opgericht. De deelnemers kregen allen een reglement uitgereikt waarop de voorschriften en tevens de route stond vermeld. Een herinneringsplaquette zou later toegezonden worden. Hoewel ik zowel van de Alblasserdamse ijsclub als van de historische vereniging West-Alblasserwaard de nodige medewerking en fotomateriaal kreeg aangereikt, ontbreekt nog deze plaquette. Misschien heeft een van onze verzamelaars uit de Al-



Geachte Deelnemer(ster),

U gaat thans een unieke autotocht maken door de Alblasserwaard over + 90 km. ijswegen.

De Alblasserdamse IJclub stelt zich uitdrukkelijk NIET AANSPRAKELIJK voor welke schade ook, door U tijdens, vóór of na de tocht geleden of veroorzaakt.

Door het aankopen van een startkaart onderwerpt U zich aan de volgende voorschriften:

1. Niet harder te rijden dan 30 km. per uur.
2. Overal rechts te rijden.
3. Zoveel mogelijk de geveegde schaatsbanen te mijden.
4. Minstens 5 meter voor, achter of naast andere auto's te stoppen.
5. Onze geplaatste geel met rode borden (Molentocht) te volgen.
6. Alle door de organisatoren genomen of te nemen maatregelen stipt op te volgen.

De te rijden route is als volgt:

U heeft ingeschreven bij de Nieuwe IJstent te Alblasserdam. U start hier in de richting Oud-Alblas, Bleskensgraaf, Brandwijk; daarna terug naar Alblasserdam, langs Uw startplaats naar de oversteekplaats naar de Overwaard, richting Nieuw-Lekkerland, Streefkerk, Groot-Ammers, Ottoland, Giessenburg, Pinkeveer, Goudriaan, Groot-Ammers (dorp), richting Kinderdijk.

Na Uw laatste contrôlestempel te Kinderdijk kunt U daar aan de contrôlepost Uw kaart (volledig ingevuld) inleveren, waarna wij U zo spoedig mogelijk de herinneringsplaquette zullen toezenden.

U kunt na het inleveren van Uw kaart willekeurig het parcours verlaten.

U allen een prettige reis en een behouden thuiskomst toewensend, verblijven wij

Hoogachtend,
Het Bestuur van "A. Y. C."



Autotocht Langedijk

In een advertentie op 28 februari 1963 wordt melding gemaakt van een autotocht twee dagen later. Of deze tocht is doorgegaan heb ik nog niet kunnen achterhalen. IJclub Langedijk vindt niets terug in hun archief, waarschijnlijk ging de tocht door het Geestmerambacht. Als er iemand is die hier meer van weet dan hoor ik dat graag.

In onze volgende uitgave hoop ik nogmaals aandacht te schenken aan autotochten die op het ijs zijn gehouden.

Matthy van Klaveren

blasserwaard een plaquette in zijn verzameling, dan hoop ik daarvan een foto of scan te ontvangen, zodat we die in de volgende *Kouwe Drukke* alsnog kunnen plaatsen. Dat ook dit evenement, dat onder andere langs de molens bij Kinderdijk ging, naast 1250 deelnemers veel toeschouwers trok, spreekt vanzelf.

Met dank aan:

Dirk Plugboer, Toon Steltenpool en Hillebrand Bearda.

Geraadpleegde bronnen:

Honderd jaar IJsplezier (AYC 100 jaar)

IJs en weder dienende (AYC 125 jaar)

Warmte op het ijs (125 jaar Rijper IJclub)



Boek en zopie

Heerenveen, Mekka van het noorden – Cornelis M. Netten

Op de omslag van deze verhalenbundel prijkt een afbeelding van het nieuwe Thialf. De ruim 60 verhalen in dit boek hebben allemaal een link naar Heerenveen. Dat schaatsen en



Thialf daarin een belangrijke plaats inneemt spreekt voor zich. Netten vergelijkt Heerenveen en Thialf met de pelgrimstocht naar de Kaäba, het heiligdom in Mekka.

Verschenen in het voorjaar van 2016. Paperback, 219 pagina's, € 17,95

Ijsvermaak, 130 jaar jong 1885-2015 – Hans Maas



Het tweede jubileumboekje van deze vereniging. In 1985 verscheen ook al een boekje. Deze keer staan de leden centraal. Interviews met een 'ijsvermaak-familie', de uitbater van de poffer-tjeskraam die altijd aan de baan

staat, de jeugd, de boer die zijn land ter beschikking stelt voor de ijsclub, en met diverse bestuursleden.

Verschenen in 2015, paperback, 46 pagina's. Te bestellen bij Hans Maas, jacmaj@ziggo.nl

Schepen, Schaatsen en Schilderijen – A. Booij, J. Koenen, J. Tigchelaar en M. Seffinga

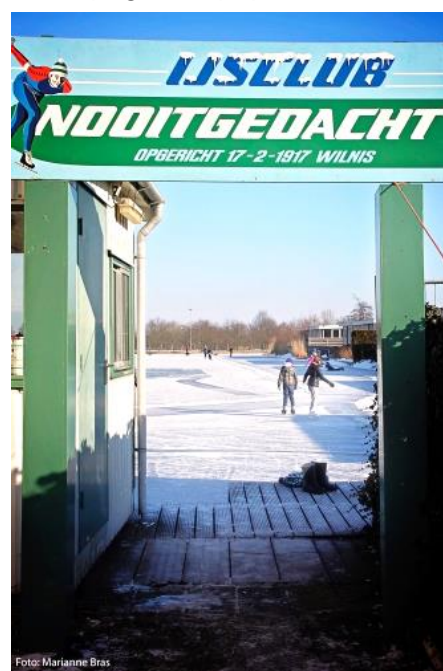


SCHEPEN, SCHAATSEN & SCHILDERIJEN

Voorwerpen en hun verhalen uit het Fries Scheepvaart Museum

Een boek over voorwerpen uit het Friese scheepvaartmuseum en de daarbij behorende verhalen, zoals over de zilveren wisselbeker van de Elfstedentocht, de schaatsen van Pieter Koopmans,

acht Elfstedenkruisjes aan een horlogeketting, Atje Keulen-Deelstra, van 'houtsje' tot klap-schaats en de drinkhoorn die Benedictus Kingma in 1885 in Oslo won. Verreweg de meeste verhalen gaan over de scheepvaart. Verscheen in 2015, 192 pagina's, paperback. € 15.



IJsclub Nooitgedacht, Wilnis

Deze vereniging kondigde in de afgelopen winter aan dat bovenstaand boek komend najaar zal verschijnen. De voorinschrijving is helaas al gesloten.

Verschijnt volgens planning rond oktober 2016.

Het boek gaat € 15 kosten. Te bestellen via:

<https://www.ijsclubnootgedacht.nl/pages/84/bestellen-jubileumboek/>

Martin van der Bij

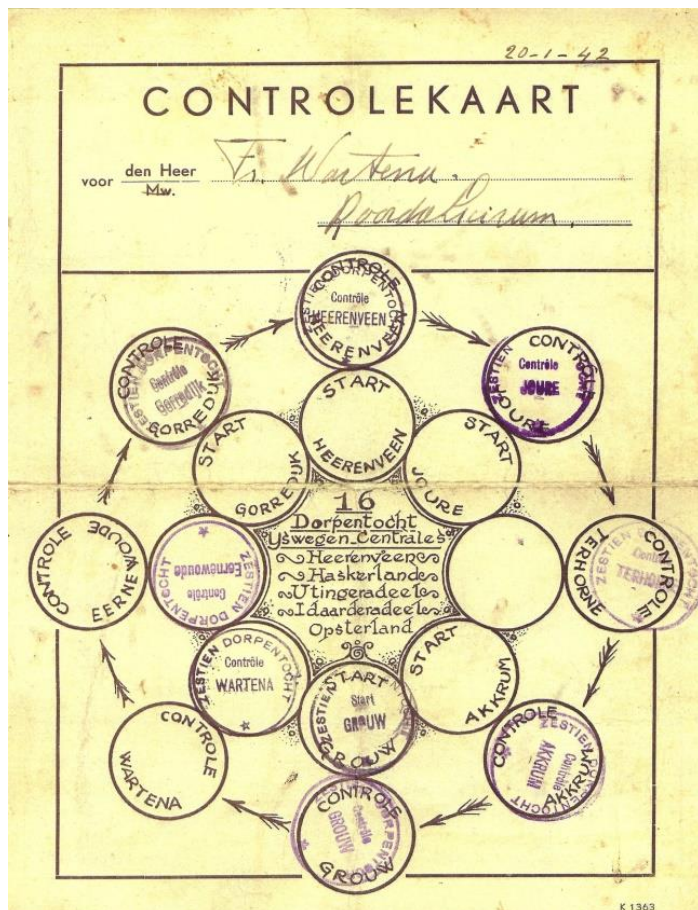
K-nummers (6)

Het duurde even, maar dan heb je ook wat. Hedman Bijlsma diepte zoveel documenten met K-nummers op uit zijn omvangrijke collectie dat wij ze onmogelijk in één *Kouwe Drukte* kunnen opnemen. Spreiden dus. In deze eerste aflevering sluit hij aan bij de bijdrage van Nico Buijze: klein drukwerk met betrekking tot schaatstochten. Het woord is aan Hedman.

In zijn 'kleine berichtje' in *KD 53* vermeldde Niko Mulder al dat het 'Kennummer' of 'Kengetal' werd ingevoerd door de bezetter om de papier-verspilling in te dammen. Ik ben wel eens ergens de stelling tegengekomen dat de bezetter ook greep op de inhoud van de papieren wilde houden. Die stelling is mijns inziens niet juist. We hebben daarom in ons boek *'Het schaatsrijdersland bij uitnemendheid'* in een bijschrift bij een illustratie (pag. 89) deze toelichting gegeven: *'Om de papierdistributie in de hand te houden, schreef de bezetter aan de vervaardigers van drukwerken voor, dat 'op alle papier- en cartonwaren, die door hun worden bedrukt, óf hun firmanaam óf hun kennummer' moest worden aangebracht. Zo'n kennummer werd verstrekt door het Rijksbureau voor de Verwerken-de Industrieën, Sectie Grafische Industrie'.*

Mijn eerste selectie bevat een aantal originele stukken over schaatstochten.

- Een deelnemerskaart voor de Zuidwesthoektocht 1942 met K-nummer 563, dat verwijst naar drukkerij Hoekstra uit Balk.



- Een controlekaart voor de 16-Dorpentoct met K-nummer 1363, dat onder voorbehoud wordt toegeschreven aan het Nieuwsblad van Friesland uit startplaats Heerenveen. De kaart is voorzien van de handgeschreven datum 20 januari 1942.
- Ook het deelnemerskaartje bij deze 16-Dorpentoct - uit de verzameling van een 'historicus' uit Drachten - met achterop het K-nummer én reclame voor schaatsfabriek Batavus, werd door het Nieuwsblad van Friesland gedrukt.





- Verrassend genoeg draagt ook een deelnemerskaartje van de Elfstedentocht het K-nummer 1363. Hier zou een drukkerij uit Leeuwarden toch meer voor de hand liggen dan Heerenveen!



- Een controlekaartje voor diezelfde Elfstedentocht – controlepost Schenkenschan – met K-nummer 1632 komt daarentegen wel dichterbij huis onder de pers van het Leeuwarder Nieuwsblad vandaan.



- Een contributiekartje van de Friesche Ijsbond uit de winter van 1941-1942 is voorzien van K-nummer 1615, dat toebehoort aan de Coöperatieve Handelsdrukkerij uit Leeuwarden.



- Het K-nummer op het insigne- c.q. contributiekartje van de IJswegencentrale Heerenveen 1943-1944 is niet goed leesbaar. Er lijkt K 1619 te staan, maar het ligt meer voor de hand dat het 1615 moet zijn, van dezelfde Handelsdrukkerij die ook het bovenstaande contributiekartje heeft gedrukt. De IJswegencentrales vormen immers samen de Friesche Ijsbond; drukwerk bij verschillende drukkers zou in dit geval vrijwel onverklaarbaar zijn.

Hedman Bijlsma



Posten en Stempels (24)

Komkommertijd in de schaatspostzegels. Het is al een jaar geleden dat ik een bijdrage heb gedaan. Zo tussen de Winterspelen in is het aanbod minimaal.

Stempels

Japan heeft regelmatig mooie afstempelingen van schaatsers; vaak ontdek ik die veel later. Ik weet nog dat ik in het begin van mijn verzameling 7 afstempelingen had van Japan en me afvroeg of er meer waren.... Tegenwoordig heb ik er tegen de 200 ...



Ik laat er één zien uit 2014. Het gaat om een afbeelding van de ijsbaan in Obihiro.

Makkelijker te vinden zijn de stempels als de zegel ook een schaatser is. Dat is hier het geval met de kerstzegel van Japan in 2014.

Ook uit Rusland nog een verlaat stempel van de Olympische spelen 2014. Weten dat een stempel bestaat en het in je bezit krijgen is ook nog



weer een kunst, maar na twee jaar heb ik hem in mijn collectie op kunnen nemen. Simpel, maar in combinatie met de zegel een mooie aanvulling van de collectie.

Kerstuitgiften 2015

Dan een vondst waarvan de eer toekomt aan Kurt Cerstiaens. Schreef ik in nummer KD51 al dat Kurt op pad was geweest op zoek naar uitgiften van de Belgische post, dit jaar heeft hij er met kerst één gevonden. Een kaart met een winters tafereel en de tekst: '365 dagen vol fijne verrassingen, vreugde en plezier', met de bijbehorende postzegel. De tekst was bijzonder passend op het moment dat ik het door Kurt toegestuurd kreeg.



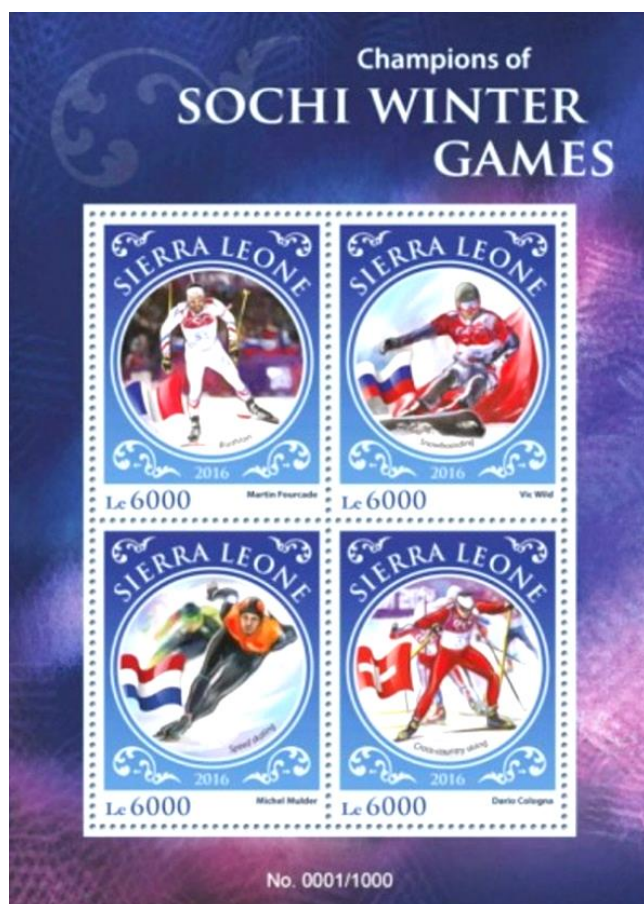
In Frankrijk is een postbrief met een schaatsende groene elf uitgebracht. Kennelijk is er toch nog steeds een klein beetje schaatscultuur in Frankrijk.





Rusland geeft ook een postwaardestuk uit. Hier is de kerstman in actie op schaatsen.

Amerika heeft Snoopy op de kerstzegels. Vanwege het 50-jarig bestaan van Charlie Brown. Het resulteert in hele vrolijke eerstedagenveloppen. Overigens beginnen de uitgiften van kerstzegels daar ook steeds vroeger. Nu al op 1 oktober ...



Rie Cramer en Dick Bruna

Op de door de PostNL in 2015 uitgegeven persoonlijke postvellen van Rie Cramer, zijn op de januari en december uitgifte, schaatsters te zien. Op deze afbeelding de zegel van januari.



PostNL eert ook Dick Bruna met uitgiften.

Er is één zegel met Nijntje op schaatsen.



2016 is tot op heden een mager jaar, alleen Sierra Leone komt met kampioenenzegels van Sotsji. Op één van hen prijkt Michel Mulder.

Caroline van Staaveren



Te koop aangeboden:

Twee mooie arrensleeën, in redelijke staat.

Type: tikker uit de 19e eeuw en waarschijnlijk een uit de 18e eeuw.

Prijs: T.e.a.b.

Freek de Vries

Ahornstraat 13
7101 LA Winterswijk
agdevries@icloud.com
0543 516170



Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van Stichting De Poolster, verzamelkring van schaatsen en winterse objecten en verschijnt driemaal per jaar. Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij:

Wim van Herk ☎ 0180-663092; ✉ administratie@stichtingdepoolster.nl

Redactie-adres

Niko Mulder, Schoener 48-01, 8243 XT Lelystad; ✉ redactie@stichtingdepoolster.nl

Redactieleden Kouwe Drukke

- | | | |
|---------------------------------------|---------------|--|
| ■ Matthy van Klaveren | ☎ 0251-241492 | ✉ matthy.klaveren@online.nl |
| ■ Theodoor van der Kooi | ☎ 030-6046362 | ✉ theodoorvanderkooi@12move.nl |
| ■ Niko Mulder | ☎ 0320-251663 | ✉ n.mulder@hccnet.nl |
| ■ Maarten Dijkstra (<i>website</i>) | ☎ 072-5610916 | ✉ webredactie@verzamelkringdepoolster.nl |

Druk

Drukkerij Jubels bv, Amsterdam

Bestuursleden Stichting De Poolster

- | | | |
|---|---------------|--|
| ■ Frits Locher (<i>voorzitter</i>) | ☎ 06-15114470 | ✉ voorzitter@stichtingdepoolster.nl |
| ■ Peter Bloemendaal (<i>secretariaat en ledenadministratie</i>) | ☎ 0318-417583 | ✉ secretariaat@stichtingdepoolster.nl |
| Groenestraat 58, 6721 JC Bennekom | | |
| ■ Wim van Herk (<i>penningmeester</i>) | ☎ 0180-663092 | ✉ administratie@stichtingdepoolster.nl |
| ■ Alex Kampinga (<i>contactpersoon veilingen</i>) | ☎ 0598-398002 | ✉ veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl |

Websites Stichting De Poolster

<http://www.verzamelkringdepoolster.nl>

<http://www.schaatshistorie.nl>

Lidmaatschap

Het lidmaatschapsgeld dient eens per jaar rond 1 juli te worden betaald. Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 25,- over te maken op rekeningnummer NL55INGB0004324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2016-2017. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan: secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 58, december 2016, moet de kopij uiterlijk 1 november 2016 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie. De redactie kan artikelen om diverse redenen weigeren, inkorten of doorschuiven naar een volgende uitgave.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.

